

Staroslověnština a slavistika

Distanční studijní text

Roman Sukač

Opava 2018

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Lingvistika a literatura

Klíčová slova: staroslověnština, slovanské jazyky, morfologie, paradigmata

Anotace: Předložená studijní opora uvádí základní gramatické jevy nejstaršího spisovného slovanského jazyka - staroslověnštiny. Staroslověnština ukazuje pozdní fázi praslovanštiny - společného prazákladu všech slovanských jazyků. Studijní opora obsahuje celkem 13 lekcí se stručným gramatickým přehledem a cvičeními. Paradigmata a cvičení jsou psána cyrilicí, výkladová část obsahující staroslověnská data pak transliterována do latinky.

Autor: **Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	6
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	7
1 VÝZNAM STUDIA STAROSLOVĚNŠTINY A JEJÍ TYPICKÉ RYSY	8
1.1 Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků	8
1.2 Hlavní znaky staroslověnštiny cyrilometodějského období.....	9
1.3 Slovanské písmo.....	10
1.4 Cyrilská abeceda	11
2 GRAMATICKÉ KATEGORIE JMEN, O-KMENY MASKULIN, O-KMENY NEUTER, PRÉZENTNÍ TVARY ATEMATICKÉHO SLOVESA БЫТИ, PRÉZENTNÍ TVARY TEMATICKÝCH SLOVES 1. TŘÍDY	13
2.1 Gramatické kategorie jmen	13
2.2 Kategorie rodu.....	14
2.3 Rozdělení substantiv	14
2.4 O-kmeny maskulin	14
2.5 O-kmeny neuter.....	15
2.6 Staroslověnské sloveso.....	16
2.6.1 Atematické sloveso БЫТИ v přítentu	17
2.7 Tematická slovesa 1. třídy.....	17
2.7.1 1.A. třída	17
2.7.1 Slovesa 1. B. třídy.....	18
3 SKLOŇOVÁNÍ A-KMENŮ, JMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV, MASKULINA A NEUTRA JO- A ЪJO- KMENY, TEMATICKÁ SLOVESA 2. A 3. TŘÍDY	20
3.1 A-kmeny	20
3.2 Jmenné skloňování adjektiv	21
3.3 Jo-kmeny maskulina	22
3.4 Ъjo-kmeny maskulina	22
3.5 jo-kmeny neutra.....	23
3.6 Ъjo-kmeny neutra.....	24
3.7 Tematická slovesa 2. třídy.....	25
3.8 Tematická slovesa 3. třídy.....	25

4	SKLOŇOVÁNÍ <i>JA</i> -KMENŮ SUBSTANTIV A ADJEKTIV, SKLOŇOVÁNÍ <i>ĽJA</i> -KMENŮ, SKLOŇOVÁNÍ <i>I</i> -KMENŮ, TEMATICKÁ SLOVESA 4. TŘÍDY, AORIST	28
4.1	<i>Ja</i> -kmeny	28
4.2	<i>Ľja</i> -kmeny	29
4.3	Jmenné skloňování měkkých adjektiv	30
4.4	<i>I</i> -kmeny	30
4.5	Tematická slovesa 4. třídy	31
4.6	Aorist	32
4.6.1	Aorist asigmatický	33
4.6.2	Aorist sigmatický starší	33
4.6.3	Aorist sigmatický mladší	33
5	SKLOŇOVÁNÍ <i>U</i> -KMENŮ, SKLOŇOVÁNÍ <i>NT</i> -KMENŮ; ATEMATICKÁ SLOVESA - PRÉZENS, AORIST	36
5.1	<i>U</i> -kmeny	36
5.2	<i>Nt</i> -kmeny	37
5.3	Atematická slovesa	38
5.4	Aorist atematických sloves	39
6	<i>N</i> -KMENY NEUTRA, <i>S</i> -KMENY, <i>N</i> -KMENY MASKULINA; IMPERFEKTUM, IMPERATIV	41
6.1	<i>N</i> -kmeny a <i>s</i> -kmeny neuter	41
6.2	Imperfektum	42
6.3	Imperativ	43
7	<i>R</i> -KMENY; ZÁJMENO *Jь, *JA, *JE; RODOVÁ ZÁJMENA MĚKKÉHO SKLOŇOVÁNÍ, BEZRODÁ ZÁJMENA OSOBNÍ A ZÁJMENO ZVRATNÉ; PARTICIPIUM PERFEKTA AKTIVA; PERFEKTUM, PLUSQUAMPERFEKTUM, KONDICIONÁL, FUTURUM, SUPINUM	46
7.1	<i>R</i> -kmeny	46
7.2	Ukazovací zájmeno *jь	47
7.3	Bezrodá zájmena a zájmeno zvratné	48
7.4	Participium perfekta aktiva	49
7.5	Perfektum	49
7.6	Plusquamperfektum	49
7.7	Kondicionál	50
7.8	Futurum	50
7.9	Supinum	51

8	ЪѸ-KMENY; RODOVÁ ZÁJMENA TVRDÉHO SKLOŇOVÁNÍ; TÁZACÍ ZÁJMENO ЧЪТО; ZÁJMENO СЪ; PARTICIPIUM PRÉZENTA AKTIVA	53
8.1	ъѸ-kmeny	53
8.2	Ukazovací zájmena tvrdého skloňování	54
8.3	Tázací zájmena къто, чъто	55
8.4	Zájmeno съ	55
8.5	Participium prézenta aktiva	56
9	PARTICIPIUM PRÉTERITA AKTIVA; PARTICIPIUM PRÉZENTA PASIVA; PARTICIPIUM PERFEKTA PASIVA	58
9.1	Participium préterita aktiva	58
9.2	Participium prézenta pasiva	59
9.3	Participium perfekta pasiva	60
10	ABSOLUTNÍ DATIV, ADNOMINÁLNÍ DATIV; ZÁKLADNÍ ČÍSLOVKY	62
10.1	Absolutní dativ	62
10.2	Adnominální dativ	63
10.3	Základní číslovky	63
11	SLOŽENÁ ADJEKTIVA, JEJICH SKLOŇOVÁNÍ	66
11.1	Složená adjektiva	66
11.2	Skloňování složených adjektiv	66
12	STUPŇOVÁNÍ ADJEKTIV	68
12.1	Komparativ	68
12.1.1	Skloňování komparativu	68
12.2	Superlativ	70
13	SKLOŇOVÁNÍ SLOŽENÝCH PARTICIPIÍ	72
13.1	Složená participia	72
13.2	Skloňování participií	73
	LITERATURA	79
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	80
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON	81

ÚVODEM

Tato studijní opora slouží jako distanční studijní text k předmětu Staroslověnština a slavistika. Podává úvod do studia staroslověnštiny jakožto nejstaršího písemně doloženého slovanského jazyka. Tento jazyk ukazuje pozdní fázi praslovanštiny - společného prázákladu slovanských jazyků, které jsou v této době písemně dosud nedoloženy. Staroslověnština je tedy důležitá pro poznání nejstarších fází všech slovanských jazyků, včetně češtiny.

Předpokládá se, že student pracující s touto oporou zvládl základní lingvistickou terminologii a je tedy schopen bez potíží chápat odborné výklady.

Veškerá látka je rozdělena na úseky koncentrované především na vybrané gramatické pasáže. Z praktických důvodů jsou mluvnické výklady založeny na výkladu látky tvaroslovné. Text kromě paradigmat přináší také ukázky staroslověnských textů. Jednotlivé lekce na sebe plynule navazují, ale student se může k jednotlivým ukázkám vracet, aby si ověřil gramatické pasáže probírané v jiných lekcích.

V textu studenti narazí na různé distanční prvky. Seznam používaných distančních prvků je na konci studijního textu.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

V textu je nejdříve probrán význam staroslověnštiny pro studium češtiny a slovanských jazyků obecně, včetně gramatických zvláštností. Následuje přehled deklinace substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek rozdělený do několika lekcí. Souběžně jsou také probírány slovesné tvary a systém sloves. Opora končí stručným přehledem základních syntaktických jevů ve staroslověnštině.

1 VÝZNAM STUDIA STAROSLOVĚNŠTINY A JEJÍ TY- PICKÉ RYSY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je ukázat význam staroslověnštiny pro studium slovanských jazyků. Výklad rovněž podává typické rysy, kterými se staroslověnština jako nejstarší spisovný jazyk liší od současných jazyků slovanských.

CÍLE LEKCE

Student definuje význam staroslověnštiny pro studium slovanských jazyků. Popíše její vznik, pojmenuje a vysvětlí jevy typické pro staroslověnštinu.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

slovanské jazyky, Konstantin a Metoděj, hlaholice, cyrilice, jery, nosovky, souhláskové skupiny, deklinace, participia, aorist, imperfektum, adnominální dativ

1.1 Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků

Slovanské jazyky dělíme na tři skupiny: jižní (bulharština, makedonština, srbština, chorvantská, slovinština, černohorština); východní (ruština, ukrajinština, běloruština); západní (čeština, slovenština, lužická srbština, polština, kašubština, polabština).

Staroslověnština patří ke slovanským jazykům jižním. Základ má bulharskomakedonský. Je to jazyk knižní a jsou jim psány nejstarší slovanské památky. Ve své další podobě, jako tzv. jazyk církevněslovanský, byl jazykem velké literatury a představitelem slovanské kultury.

Každý, kdo se chce orientovat v historickém vývoji současných slovanských jazyků, musí poznat jejich starší vývojová stadia. Historická jazykověda nám ukazuje, že všechny slovanské jazyky jsou si navzájem podobné. Jejich příbuznost se projevuje jak v gramatické

stavbě, tak i ve společné slovní zásobě. Předpokládáme tedy, že slovanské jazyky se vyvinuly z jednoho společného prajazyka nazývaného praslovanštinou.

Praslovanštinu můžeme jen rekonstruovat, protože nemáme přímé prameny k jejímu poznání. Předpokládáme, že praslovanštinou hovořili Slované ve své pravlasti mezi Odrou a Dněprem mezi lety 400 - 800 n.l. Koncem prvního tisíciletí se praslovanština v důsledku stěhování slovanských kmenů rozpadá a přechází v nejstarší vývojová stadia jednotlivých slovanských jazyků.

Staroslověnština je pozdní nářeční variantou praslovanštiny, přesněji bulharsko-make-donského typu. Tato nářeční varianta byla upravena do formy spisovného jazyka. Je to jazyk, kterého použili Konstantin a Metoděj pro misijní účely na Velké Moravě v 9. století n.l. Původně byla staroslověnština oficiálním jazykem náboženského písemnictví, časem však překročila své původní určení a stala se nejen církevním, ale i úředním a literárním jazykem u většiny Slovanů. Postupně do sebe zahrnovala gramatické struktury různé teritoriální prvky a fungovala jako kulturní jazyk v různých místních variantách jako církevní slovantsina (ruská, česká, bulharská, charvátská, srbská a jiné redakce).

KONTROLNÍ OTÁZKA 1

Definujte pozici staroslověnštiny mezi slovanskými jazyky, její vznik a význam.

1.2 Hlavní znaky staroslověnštiny cyrilometodějského období

1. Přesné rozlišování jerů: *jesmь* "jsem", *jesmь* "jsme".
2. Přesné rozlišování nosovek: *pętb* "pět", *pętb* "cesta".
3. Přesné rozlišování *i* a *y* : nom. pl. *narodi* "zástupy", ak. pl. *narody*.
4. Za původní skupiny **tj*, **kt* má staroslověnština *št*, za původní **dj* má *žd*. Západoslovanské jazyky *z* de mají *c*, *dz/z*, východoslovanské pak *č*, *dž/ž*. Původní praslovanštině **svetja*, *noktb*, *medja* se nám tak reflektuje jako: stsl. *svęšta*, *noštъ*, *mežda*, česky *svíce*, *noc*, *meze*, rusky *sveča*, *noč*, *meža*..
5. Staroslověnština zachovává epentetické *l* ve skupinách *pj*, *bj*, *mj*, *vj* před samohláskou: *kupljъ* "koupím" ke *kupiti*, *ljubljo* "miluji" ke *ljubiti*, *lovljo* "lovím" k *loviti*.
6. Za původní souhláskovou skupinu *kv*, *gv* má staroslověnština *cv*, *dzv* stejně jako slovanské jazyky jižní a východní. Západní slovanské jazyky naopak tuto skupinu zachovávají: stsl. *cvętb*, *dzvęzda*, slovinsky *cvet*, *zvezda*, rusky *cvet*, *zvezda*, česky *květ*, *hvězda*, polsky *kwiat*, *gwiazda*.
7. Za původní skupinu *tl*, *dl* má staroslověnština pouze *l*: *plelb*, *kralb* oproti českému *pletl*, *kradl*. Stejný stav, jako ve staroslověnštině, je znám z východoslovanských a jihoslovanských jazyků. Západoslovanské jazyky původní *tl*, *dl* zachovávají.

8. Staroslověnština zachovává původní nestažené tvary některých koncovek, např. v instr. sg. *a-/ja-*kmenů: *ženojo*, *dušejō*.
9. Staroslověnština zachovává tvary konsonantické deklinace, např. *n-*kmenů (nom. sg. *kamy*, gen. sg. *kamene*; *s-*kmenů *tělo* - *tělese*, atd.
10. Staroslověnština zachovává deklinaci zájmena *sb* "tento".
11. Zachovány jsou nestažené tvary složeného skloňování adjektiv, např. nom. sg. *no-vyjь*, *novaja*, *novoje*, gen. sg. *novajego*, *novyje*, *novajego*.
12. Zachovány jsou jmenné tvary participijí, např. nom. sg. mask. participia prézenta aktiva *nesy*, *vedy*, *miny*, *dvigny* (v západoslovanských a východoslovanských jazycích jsou zde tvary zakončené na *-a*, např. česky *nesa*, *veda*, *mina*, *zdvihna*).
13. Instrumentál sg. maskulina a neutra *o-*kmenů má ve staroslověnštině zakončení na *-omь*: *rabomь*, *bogomь*, *lětomь*. Západo- a východoslovanské jazyky mají však zakončení *-ьmь*, které se vyvíjí na *-em*: česky *bohem*, *létem*. Tyto rozdílné koncovky vznikly v důsledku vlivu *u-*kmenů.
14. Staroslověnština zachovává starobylé tvary aoristové a nestaženého imperfekta. Dále zachovává zvláštní tvary kondicionálové *bimь* "byl bych", *bi*, *bi*, *bimь*, *byste*, *bō*, např. *ašte bimь věděľь* "kdybych byl věděl".
15. Tvary 2. os. sg. ind. préz. a 3. os. sg. ind. préz. tematických sloves mají zakončení *-ši*, *-ь*, např. *vedeši*, *vedetь*, oproti ostatním slovanským jazykům, kde předpokládáme původní *-šь*, *-ьь*.
16. Staroslověnština má adnominální dativ ve stejné funkci jako genitiv nebo přivlastňovací zájmeno: *otъpυštenьje grěchomь* "odpuštění hříchů", *bratrь mi* "můj bratr".
17. Absolutní dativ ve staroslověnštině je obdobou latinského absolutního ablativu nebo řeckého absolutního genitivu. Klade se tam, kde jsou podměty věty vedlejší a hlavní rozdílné: *sbъdbъšu že jemu sb gory*, *vb slědbъ jeho idō narodi mьnodzi* "když sestoupil z hory, následovaly ho mnohé zástupy".

1.3 Slovanské písmo

Staroslověnština se v nejstarších památkách objevuje ve dvojím písmu. Buď je psána písmem hlaholským (hlaholicí) nebo cyrilicí. Staré prameny mluví jen o písmě jednom a všechny jej spojují se jménem Konstantinovým. Hlaholice je písmo starší, které vytvořil sám Konstantin. Cyrilice je pak odvozena od řeckého písma. Vznikla a rozšířila se v době bulharského cara Symeona (890-927).

Od 20. století je přijata zásada pořizovat edice hlaholských textů nikoliv v původní podobě, ale v cyrilské transkripci. Znalost cyrilice je totiž ve světě mnohem větší, protože některé slovanské národy (východoslovanské, makedonština, bulharština, srbština) upravenou cyrilicí používají jako písemný systém.

KONTROLNÍ OTÁZKA 2

Definujte hlavní znaky staroslověnštiny cyrilometodějského období a srovnajte je se současnou češtinou.

1.4 Cyrilská abeceda

а /a/, б /b/, в /v/, г /g/, д /d/, е /e/, ж /ž/, з /dz/, з /z/, и /i/, и /i/, ѣ /dʲ/, к /k/, л /l/, м /m/, н /n/, о /o/, п /p/, р /r/, с /s/, т /t/, у /u/, ф /f/, х /ch/, ѿ /o, řec. w/, ц /št/, ц /c/, ч /č/, ш /š/, ѹ /u redukované, ѻ /, ѿ, ѿ, ѿи /y/, ѿ /i redukované/, ѿ /ě/, ю /ju/, ја /ja/, је /je/, ѿ /e/, ѿ /o/, ја /je/, ѿ /jo/, ѿ /ks, řec. ž/, У /ps, řec. ψ/, ѿ /f, řec. θ/, в /i, v, řec. υ/.

Poznámky k výslovnosti jednotlivých znaků.

1. ѿ, ѿ a jejich prejotované varianty ја, ѿ označují nosové samohlásky, které vyslovujeme jako e, o a prejotované je, jo.
2. е se vyslovuje jako české "e", ale na začátku slov a slabik jako "je" : естѣ "jestě" знаменіе "znamenije". Výjimkou jsou slova přejatá z řečtiny, např. етерѣ "eterě" (nějaký).
3. Znak ѿ "jať" čteme buď jako "ě" nebo "ja". Jako "ja" čteme tento znak na počátku slov a slabik: ѿко "jako", ѿмѣ "jamě", мариѿ "marija". V cyrilici se podle výslovnosti rozlišují znaky ѿ a ја.
4. Znak ѣ označuje palatální g v několika slovech řeckého původu: анѣелѣ = ř. ἄγγελος. Vyslovujeme přibližně jako "d".

SAMOSTATNÝ ÚKOL

адамѣ, анѣелѣ, бѣти, бѣгати, вечерја, видѣти, гнити, гнѣвѣ, данѣ, дарѣ, зим а, зимнѣ, желѣзо, жена, имѣније, конѣць, коренѣ, лѣвѣ, лѣстѣ, мѣсто, мѣсѣць, падати, палити, рана, рано, слѣза, слѣпѣ, тонѣти, трѣжище, оуста, оустѣнѣти, хл ѣбѣ, ходити, чистити, чистѣ, елень, ерусалимѣ, ѿзѣкъ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byla uvedena pozice staroslověnštiny mezi slovanskými jazyky a zdůrazněn její přínos pro studium češtiny a jiných slovanských jazyků. Byly vyjmenovány typické znaky klasické staroslověnštiny cyrilometodějského období a probrána cyrilská abeceda.

2 GRAMATICKÉ KATEGORIE JMEN, O-KMENY MASKULIN, O-KMENY NEUTER, PRÉZENTNÍ TVARY ATEMATICKÉHO SLOVESA БЫТИ, PRÉZENTNÍ TVARY TEMATICKÝCH SLOVES 1. TŘÍDY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o gramatických kategoriích jmen ve staroslověnštině a uvést studenta do skloňování produktivních deklinací *o*-kmen maskulin a neuter. Zároveň jsou jako základní slovesné tvary uvedeny přítomné formy sloves *byti* a 1. třídy tematických sloves.

CÍLE LEKCE

Student definuje gramatické kategorie staroslověnských jmen. Vyjmenuje základní deklinační tvary *o*-kmenů a umí časovat sloveso *byti* a tematická slovesa 1. třídy v přítomnu.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, sloveso *byti*, tematická slovesa, atematická slovesa, *o*-kmeny, deklinace, přezens

2.1 Gramatické kategorie jmen

Substantivům, zájmenům a adjektivům je společná gramatická kategorie čísla (singulár, plurál a duál). Některé druhy slov kategorii čísla nerozlišují, např. reflexivní zájmeno, tázací zájmena *кѣто*, *чьто*, většina základních číslovek, pluráalia nebo singularia tantum, např. *vrata*, *jaslí*, *трьпье*, *каменье* nebo duálové číslovky *дѣва*, *оба*.

Staroslověnština zachovává duál (z moderních slovanských jazyků ho má jen lužická srbština a slovinština). Duál původně označoval předměty vyskytující se v páru, např. *ръцѣ*, *nodzѣ*, *oči*, *uši*. Ve staroslověnštině je původní párový duál nejen zachován, ale také bohatěji rozšířen. Duál se zde užívá při počítání jakékoliv dvojitosti. Na zachování a rozvoji

duálu ve staroslověně působil vzor řečtiny včetně analogického zpravidelnění gramatického systému.

Staroslověnské skloňování je čtverého typu:

1. skloňování jmenné (substantiva, jmenná adjektiva a jmenná participia), základní číslovky mimo číslovky 1 a 2);
2. skloňování rodových zájmen a některých číslovek
3. skloňování zájmen osobních
4. skloňování složené (složená adjektiva, složená participia, řadové číslovky)

Staroslověňština má sedm pádů: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokál, instrumentál. U feminin je v plurálu vždy stejný nominativ, akuzativ a vokativ. U neuter je stejný nominativ, akuzativ a vokativ všech čísel. V duálu jsou však rozlišeny jen tři formy, jedna pro nominativ-akuzativ-vokativ, druhá pro genitiv-lokál, třetí pro dativ-instrumentál.

2.2 Kategorie rodu

U jmen se rozeznává trojí rod: maskulinum, femininum a neutrum. Rod se projevuje u substantiva také na tvaru adjektiva nebo zájmena stojícího při substantivu.

2.3 Rozdělení substantiv

Substantiva můžeme dělit podle rodu, ale ve staroslověně dáváme přednost dělení podle původního zakončení kmene, které se zde ještě stále projevuje, např. v instrumentálu plurálu o-kmenů maskulin *rab-o-mъ* oproti u-kmenovému *syn-ъ-mъ* (původní krátké **u* přešlo v *ъ*.)

KONTROLNÍ OTÁZKA 3

Srovnajte gramatické kategorie substantiv ve staroslověně a v současné češtině.

2.4 O-kmeny maskulin

Vzor:

	Sg.		Pl.		Du.
N.	раб-ъ	otrok	раб-и		раб-а
G.	раб-а		раб-ъ		раб-оу

D.	рѦБ-ОУ	рѦБ-ОМЪ	рѦБ-ОМА
A.	рѦБ-Ъ	рѦБ-Ы	рѦБ-А
V.	рѦБ-Е	рѦБ-И	рѦБ-А
Lok.	рѦБ-Ѣ	рѦБ-ѢХЪ	рѦБ-ОУ
Instr.	рѦБ-ОМЪ	рѦБ-Ы	рѦБ-ОМА

Podle tohoto vzoru se skloňují maskulina *o*-kmeny zakončená v nominativu singuláru na *-ъ* pro tvrdém konsonantu a v genitivu zakončená na *-a*, např. *rodъ* "pokolení", *dymъ*, *učenikъ*, *zъbъ* "zub", atd. U některých substantiv zakončených na veláru *k*, *g*, *ch* dochází v některých klíčových pádech k palatalizacím. Tyto změny jsou již praslovanského původu. Staroslověnština je zachovává, v moderních slovanských jazycích byly většinou odstraněny analogií.

Ve vokativu singuláru dochází ke změnám *k > č* (*prorokъ* - *proroče*), *g > ž* (*bogъ* - *bože*), *ch > š* (*duchъ* - *duše*).

V lokálu singuláru, nominativu-vokativu plurálu a v lokálu singuláru dochází ke změnám *k > c* (*proroci*), *g > dz/z* (*bozi*), *ch > s* (*dusi*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 4

Co jsou palatalizační změny a kde se v deklinaci projevují? Máme podobné změny zachované i v české deklinaci?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru vyskloňujte substantiva: *otrokъ*, *měchъ*, *bogъ*, *vľkъ*, *kozъľъ*.

2.5 O-kmeny neuter

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	лѢТО léto	лѢТА	лѢТѢ

Gramatické kategorie jmen, *o*-kmeny maskulin, *o*-kmeny neuter, přítomní tvary atematického slovesa □□□□□ přítomní tvary tematických sloves 1. třídy

G.	лѣта	лѣтъ	лѣтѹ
D.	лѣтѹ	лѣтомъ	лѣтома
A.	лѣто	лѣта	лѣтѣ
V.	лѣто	лѣта	лѣтѣ
Lok.	лѣтѣ	лѣтѣхъ	лѣтѹ
Instr.	лѣтомъ	лѣты	лѣтома

Podle tohoto vzoru se skloňují *o*-kmenová neutra zakončená v nominativu singuláru na *-o* po tvrdém konsonantu a v genitivu singuláru zakončená na *-a*, např. *igo* "jho", *měso*, *číslo*, *ralo*, *blato*.

Stejně jako u *o*-kmenů maskulin, i zde dochází k palatalizačním změnám u substantiv zakončených na veláru. V lokálu singuláru, lokálu plurálu a v nominativu-akuzativu-vokativu duálu dochází ke změnám *k > c* (*věko* - *věcě* - *věcěchъ* - *věcě*), *g > dz/z* (*igo* - *idzě* - *idzěchъ* - *idzě*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 5

K kterému českému vzoru patří staroslověnská neutra *o*-kmeny?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru vyskloňujte substantiva: *igo*, *číslo*, *běstvo*, *bogatъstvo*, *maslo*, *věko*.

2.6 Staroslověnské sloveso

Staroslověnská slovesa můžeme rozdělit na dvě skupiny: slovesa atematická a slovesa tematická. Atematická slovesa nemají kmenotvorný sufix. Koncovky přítomny se připojují bezprostředně ke slovnímu základu. Atematická slovesa jsou nepočtená, ve staroslověnině je jich pouze pět: *byti* "být", *dati* "dát", *jasti* "jíst", *věděti* "vědět", *iměti* "mít". Tematická slovesa mají přítomní kmen zakončen na samohlásku. Dělí se do čtyř tříd a budou postupně probírána v jednotlivých lekcích.

2.6.1 ATEMATICKÉ SLOVESO БЫТИ V PRÉZENTU

Os.	Sg.		Pl.		Du.
1.	ѠСМЬ	jsem	ѠСМЬ		ѠСВѢ
2.	ѠСИ		ѠСТЕ		ѠСТА
3.	ѠТЬ		СЖТЬ		ѠТЕ

Záporné tvary v prézentu:

нѢСМЬ, нѢСИ, нѢСТЬ, нѢСМЬ, нѢСТЕ, НЕ СЖТЬ, нѢСВѢ, нѢСТА, нѢТЕ.

Záporný infinitiv: НЕ БЫТИ.

KONTROLNÍ OTÁZKA 6

Vysvětlete základní rozdíly ve tvarech slovesa *byti* ve staroslověnštině a češtině.

2.7 Tematická slovesa 1. třídy.

Tematická slovesa první třídy mají v prézentním kmeni kmenotvorný sufix *-e-* (nebo *-o-* v první osobě singuláru a třetí osobě plurálu). Prézentní kmen nejsnáze dostaneme odtržením koncovky 3. osoby singuláru: *nes-e-tь >nes-e-*. Slovesa první třídy se dělí do dvou skupin podle zakončení infinitivního kmene. Infinitivní kmen poznáme tak, že odtrhneme infinitivní koncovku: *nes-ti >nes-*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 7

Jak poznáme infinitivní a prézentní kmen sloves v češtině? Srovnajte se staroslověnštinou a uveďte rozdíly.

2.7.1 1.A. TŘÍDA

Infinitivní kmen je roven kořeni.

Vzor: нести nést

Gramatické kategorie jmen, o-kmeny maskulin, o-kmeny neuter, přítomné tvary atermatického slovesa □□□□□přítomné tvary tematických sloves 1. třídy

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	НЕСЖ	НЕСЕМЪ	НЕСЕВѢ
2.	НЕСЕШИ	НЕСЕТЕ	НЕСЕТА
3.	НЕСЕТЪ	НЕСЖТЪ	НЕСЕТЕ

U některých sloves dochází ke změnám.

Slovesa s kořenem zakončeným na *d/t* mění před infinitivní koncovkou *d/t* na *s*: *vedo*, *vedeši*, *vesti*; *pleto*, *pleteši*, *plesti*.

Některá slovesa mají rozdílné stupně ablautu v přítomném a infinitivním kmeni: *mьro*, *mьreši*, *mьrěti* "mřít", *čьto*, *čьteši*, *čьsti* "číst".

Slovesa s kořenem zakončeným na veláru dávají v kombinaci *-gt-*, *-kt-* staroslověnské *-št-*: **mogti* > *mošti* "moci", **rekti* > *rešti* "říci". V přítomnu pak před předními vokály dochází k palatalizaci: *mogō* - *možeši*, *rekō* - *rečeši*.

U slovesa *iti* "jít" došlo ke zjednodušení *-dt-* > *-t* (**idti* > *iti*). Původní *-d-* je však zachováno v přítomnu: *ido*, *ideši*..

2.7.1 SLOVESA 1. B. TŘÍDY

Infinitivní kmen se rovná kořeni rozšířenému o sufix *-a-*, např. *zьv-a-ti* (*zov-ō*, *zov-e-ši*).

VZOR: ЗЪВАТИ zvat

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	ЗОВЖ	ЗОВЕМЪ	ЗОВЕВѢ
2.	ЗОВЕШИ	ЗОВЕТЕ	ЗОВЕТА
3.	ЗОВЕТЪ	ЗОВЖТЪ	ЗОВЕТЕ

Pro slovesa této třídy je typické střídání ablautu v kořeni: *zьvati* - *zovō*, *bьrati* - *berō*. Sloveso *gьnati* má zároveň palatalizovaný kořen v přítomnu: *ženō*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 8

Uveďte příklady ablautu u českých sloves 1. třídy.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně časujte slovesa 1.A. třídy: *nesti, rešti, vrěšti, mrěti, pluti, čisti*,

Písemně časujte slovesa 1.B. třídy: *дѣрати, гнати, рѣрати, рьсати, зьдати*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou textu z Života Konstantinova a vyhledejte substantiva *o*-kmeny a tvary slovesa *byti*.

ВЪ СОЛОУНЬСЦѢ ГРАДѢ БѢ МЖЖЬ ЕТЕРЬ, ДОБРОРОДЬНЪ И БОГАТЪ,
ИМЕНЬМЪ ЛЬВЪ, ПРѢДРЪЖА САНЪ ДРЖГАРЬСКЪИ ПОДЪ СТРАТИГОМЪ. БѢ
ЖЕ БЛАГОВѢРЬНЪ, СЪХРАНИАА ВЪСАА ЗАПОВѢДИ БОЖЬАА ИСПЛНЪ, ІАКО
ИНОГДА ІОВЪ. ЖИВЪ ЖЕ С ПОДРОУЖЬКЪМЪ СВОИМЪ, РОДИ СЕДМЪ
ОТРОЧАТЪ, ОТЪ НИХЪЖЕ БѢАШЕ МЛАДѢИ СЕДМЪИ, КОНСТАНТИНЪ
ФІЛОСОФЪ, НАСТАВНИКЪ И ОУЧИТЕЛЪ НАШЪ.

SHRNUТІ LЕKCE

V této lekci student poznal základní gramatické kategorie staroslověnských substantiv. Lekce podává základní deklinační paradigmatu produktivní staroslověnské deklinace *o*-kmenů maskulin a neuter. Dále uvádí do tvarů přítomnosti atematických a tematických sloves, přičemž v této lekci jsou uvedeny typické rysy tematických sloves 1. třídy.

3 SKLOŇOVÁNÍ A-KMENŮ, JMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV, MASKULINA A NEUTRA *JO-* A *ЬJO-* KMENY, TEMATICKÁ SLOVESA 2. A 3. TŘÍDY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské produktivní deklinaci *a*-kmenů. S ohledem na obsah předchozí lekce je vysvětleno skloňování jmenných adjektiv. Gramatický výklad dále pokračuje přehledem měkké deklinace *jo-* a *ьjo-* kmenů. Z tematiky sloves se pokračuje v přehledu tematických sloves, přičemž v této lekci je uvedeno časování sloves 2. a 3. třídy v přítomnosti.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu *a*-kmenů, *jo-* a *ьjo-* kmenů a umí je v textu poznat. Vyjmenuje základní deklinační tvary těchto deklinací a umí časovat tematická slovesa 2. a 3. třídy v přítomnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, tematická slovesa, *a*-kmeny, *jo-* a *ьjo-* kmeny, deklinace, přezens

3.1 A-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	ЖЕНА žena	ЖЕНЬЫ	ЖЕНѢ
G.	ЖЕНЬЫ	ЖЕНЬ	ЖЕНОУ
D.	ЖЕНѢ	ЖЕНАМЪ	ЖЕНАМА

A.	ЖЕНѦ	ЖЕНЪИ	= N.
V.	ЖЕНО	ЖЕНЪИ	= N.
Lok.	ЖЕНѢ	ЖЕНАХЪ	= G.
Instr.	ЖЕНОИѦ	ЖЕНАМИ	= D.

K této deklinaci náleží jednak feminina, jednak maskulina. V nominativu singuláru jsou zakončena na *-a* po tvrdém konsonantu, v genitivu singuláru pak na *-y*. Deklinace obsahuje zvláště četná feminina, např. *ryba, rŕka, glava, vŕdova, čistota, cěna*... Podle této deklinace skloňují také některá maskulina, např. *sluga, vojevoda, vladyka*.

Rovněž v této deklinaci dochází k palatalizačním změnám u substantiv zakončených v kořeni na veláru. V dativu a lokálu singuláru a v nominativu - akuzativu - vokativu duálu dochází k změnám *k > c* (*rŕka - rŕcě*), *g > dz/z* (*noga - nodzě*), *ch > s* (*mucha - musě*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 9

Srovnejte skloňování *a*-kmenů ve staroslověnštině a v současné češtině.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *ryba, sluga, rŕka, gospoda, vojevoda, cěna*.

3.2 Jmenné skloňování adjektiv

Jmenná adjektiva tvrdá mají stejné zakončení, jako *a*-kmeny a *o*-kmeny. Skloňují se tedy stejně, jako tato substantiva, např. *dobra žena, dobrŕ rabŕ, dobro lěto*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 10

Máme v češtině dochována jmenná adjektiva? Jak se skloňováním liší od staroslověnských tvarů?

3.3 Jo-kmeny maskulina

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	мѣжъ muž	мѣжи	мѣжа
G.	мѣжа	мѣжъ	мѣжоу
D.	мѣжоу	мѣжеѣмъ	мѣжеѣма
A.	мѣжъ	мѣжа	= N.
V.	мѣжоу	мѣжи	= N.
Lok.	мѣжи	мѣжихъ	= G.
Instr.	мѣжеѣмъ	мѣжи	= D.

Podle tohoto vzoru se skloňují substantiva zakončená na -ъ po měkkém konsonantu, která mají v genitivu singuláru koncovku -а. Patří sem např. *ратаѣъ, рыбаѣъ, приѣатеѣъ, цѣсарѣъ, конѣъ*. Substantiva *отѣць* a *кѣнѣдѣъ* mají odlišný vokativ singuláru *отѣче, кѣнѣже*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 11

Substantiva jo-kmeny jsou v češtině reflektována jako substantiva vzoru *muž* a *stroj*. Jaký je rozdíl v pádových tvarech mezi češtinou a staroslověnštinou?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *рыбарѣъ, боѣъ, градѣць, отѣць, цѣсарѣъ, приѣатеѣъ*.

3.4 Ъjo-kmeny maskulina

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	жрѣбѣи/ии los	жрѣбѣи/ии	жрѣбѣи/иѣ

G.	жрѣбыа/иа	жрѣбыи/ии	жрѣбыю/ию
D.	жрѣбыю/ию	жрѣбыемъ/иемъ	жрѣбыема/иема
A.	жрѣбыи/ии	жрѣбыа/иа	= N.
V.	жрѣбыю/ию	жрѣбыи/ии	= N.
Lok.	жрѣбыи/ии	жрѣбыихъ/иихъ	= G.
Instr.	жрѣбыемъ/иемъ	жрѣбыи/ии	= D.

Tato deklinace obsahuje substantiva, u nichž před sufixem *-jo-* předcházela měkký jer. V důsledku opisování reflektující výslovnost se původní *-bjo-* měnilo na *-bjь*, *-bi/-ii*. Deklinace tedy odráží různé způsoby zapsání: *žrѣбыи*, *žrѣбии*. Podle tohoto vzoru se skloňují substantiva přejatá z řečtiny, např. *ѿеодосии*, *-иа*, *мѣѿодии*, *-иа*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 12

Ke které české deklinaci patří staroslověnská substantiva výše uvedené deklinace?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *grigorii*, *sqdii*, *methodii*.

3.5 jo-kmeny neutra

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	сѣньмище synagóga	сѣньмища	сѣньмищи
G.	сѣньмища	сѣньмищъ	сѣньмищоу
D.	сѣньмищоу	сѣньмищемъ	сѣньмищема
A.	= N.	= N.	= N.

Skloňování *a*-kmenů, jmenné skloňování adjektiv, maskulina a neutra *jo-* a *ьjo-* kmeny, tematická slovesa 2. a 3. třídy

V.	= N.	= N.	= N.
Lok.	сѣньмици	сѣньмицихъ	= G.
Instr.	сѣньмицемь	сѣньмици	= D.

Podle této deklinace se skloňují substantiva zakončená v nominativu singuláru na *-e* po měkké souhlásce. Patří sem například substantiva *pol'e*, *mor'e*, *lože*, dále řada substantiv odvozených sufixem *-ьje*, např. *veselьje*, *viděньje* a jiná.

KONTROLNÍ OTÁZKA 13

Jaký je rozdíl mezi touto staroslověnskou deklinací a českými tvary?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Pisemně skloňujte substantiva: *polje*, *morje*, *lože*.

3.6 Ъjo-kmeny neutra

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.A.V.	знаменьѣ/иѣ znamení	знаменьѧ/иѧ	знаменьи/ии
G.	знаменьѧ/иѧ	знаменьи/ии	знаменью/ию
D.	знаменью/ию	знаменьемъ/иѣмъ	знаменьема/иѣма
Lok.	знаменьи/ии	знаменьихъ/иихъ	= G.
Instr.	знаменьемъ/иѣмъ	знаменьи/ии	= D.

Stejně jako u maskulin, také u těchto kmenů před sufixem *-jo-* předcházela měkký jer. V důsledku opisování reflektující výslovnost se původní *-ьjo-* měnilo na *-ьjb*, *-бі/-іі*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva *kamenъje* a *dobъje*.

3.7 Tematická slovesa 2. třídy

Vzor: ДВИГНѢТИ pohnout, zdvihnout

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	ДВИГНѢ	ДВИГНѢМЪ	ДВИГНѢВѢ
2.	ДВИГНѢШИ	ДВИГНѢТЕ	ДВИГНѢТА
3.	ДВИГНѢТЬ	ДВИГНѢТЪ	ДВИГНѢТЕ

Tematická slovesa 2. třídy se dělí do dvou podskupin. Třída 2A obsahuje slovesa s kořenem zakončeným na konsonant: *dvig-nŏ-ti*. Třída 2B obsahuje slovesa zakončená v kořeni na vokál: *mi-nŏ-ti*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 14

Jak se liší staroslověnská tematická slovesa 2. třídy od stejné třídy sloves v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně časujte slovesa: *stignŏti*, *kŏsnŏti*, *rinŏti*.

3.8 Tematická slovesa 3. třídy

Tato slovesa se dělí na dvě třídy.

Třída 3A obsahuje slovesa, jejichž infinitivní kmen není zakončen na specifickou příponu, např. *zna-ti*.

Vzor: ЗНАТИ znát, vědět

Skloňování a-kmenů, jmenné skloňování adjektiv, maskulina a neutra jo- a ѡjo- kmeny, tematická slovesa 2. a 3. třídy

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	ЗНАИЖ	ЗНАИЕМЪ	ЗНАИЕВЪ
2.	ЗНАИШИ	ЗНАИТЕ	ЗНАИТА
3.	ЗНАИТЬ	ЗНАИЖТЬ	ЗНАИТЕ

Třída 3B obsahuje slovesa, jejichž infinitivní kmen je rozšířen o sufix *-a*, např. *lajо*, *laješi*, *laj-a-ti*.

Vzor: лаяти lát

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	ЛАИЖ	ЛАИЕМЪ	ЛАИЕВЪ
2.	ЛАИШИ	ЛАИТЕ	ЛАИТА
3.	ЛАИТЬ	ЛАИЖТЬ	ЛАИТЕ

Do této podtřídy patří také slovesa s kořenem zakončeným na konsonant. Pokud je to velára, dochází ve tvarech před předním vokálem k palatalizaci:

Vzor: плакати plakat

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	ПЛАЧЖ	ПЛАЧЕМЪ	ПЛАЧЕВЪ
2.	ПЛАЧЕШИ	ПЛАЧЕТЕ	ПЛАЧЕТА
3.	ПЛАЧЕТЬ	ПЛАЧЖТЬ	ПЛАЧЕТЕ

KONTROLNÍ OTÁZKA 15

Jaké jsou zvláštnosti 3. třídy staroslověnských tematických sloves oproti 3. třídě sloves českých?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně časujte slovesa: *glagolati, ljubiti, loviti, piti, gniti, věrovati*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích dvou lekcích:

седми же лѣтъ сы отрокъ видѣ снъ и, повѣдаѡ отцоу и матери, рече тако: стратигъ, събравъ всѡ дѣвица нашего града, рече къ мнѣ: избери себѣ отъ нихъ, ѡже хоштеши, подроужьк и на помощь съвреть себѣ. азъ же, съгладавъ и съмоцрь всѣхъ, видѣхъ кдинѡ краснѣишѡ всѣхъ лицемъ, свѣтацѡ сѡ и оукрашенѡ вельми монисты златы и бисромъ и вскѡж красотѡж, к ѡже бѣ имѡ софїа. тѡ избврахъ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování *a*-kmenů, měkkých *jo*- a *ɔjo*-kmenů substantiv. Dále pokračoval výklad tematických tříd sloves, v této lekci byly probrány typické rysy sloves 2. a 3. třídy.

4 SKLOŇOVÁNÍ JA-KMENŮ SUBSTANTIV A ADJEKTIV, SKLOŇOVÁNÍ ЪJA-KMENŮ, SKLOŇOVÁNÍ I-KMENŮ, TEMATICKÁ SLOVESA 4. TŘÍDY, AORIST

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské produktivní měkké deklinaci *ja*-, *ьja*-kmenů a *i*-kmenů. S ohledem na obsah předchozí lekce je vysvětleno skloňování jmenných adjektiv. Gramatický výklad dále pokračuje přehledem tematických sloves 4. třídy. Z gramatických kategorií sloves je probrán minulý čas aorist.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu *ja*- kmenů, *ьja*- kmenů a *i*-kmenů a umí jejich tvary v textu poznat. Vyjmenuje základní deklinační formy těchto deklinací a umí časovat tematická slovesa 4. třídy v přítomnosti. Umí vytvořit a pozná aorist.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, tematická slovesa, *ja*-kmeny, *ьja*- kmeny, *i*-kmeny, deklinace, přítomnost, aorist

4.1 *Ja*-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	душа duše	душа	души
G.	душа	душъ	душоу
D.	души	душамъ	душамъ
A.	душъ	душа	= N.

V.	ДОУШЕ	ДОУША	= N.
Lok.	ДОУШИ	ДОУШАХЪ	= G.
Instr.	ДОУШЕИЖ	ДОУШАМИ	= D.

Podle tohoto vzoru se skloňují zvláště feminina zakončená na *-a* v nominativu singuláru po měkkém konsonantu a v genitivu singuláru zakončená na *-e*, např. *volja*, *vonja*, *večerja*, dále substantiva odvozená sufixem *-ica*, např. *děvica*, *starica*, *desnica*. Patří sem také některá maskulina, např. *junoša*, *ubijьca*.

Některá feminina jsou zakončená na sufix *-ynja* s pravopisnou variantou *-yni*, např. *rabyни*, *bogyни*, *pustyни*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 16

Srovnajte skloňování *ja*-kmenů ve staroslověnštině a v současné češtině.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *zemlja*, *volja*, *ovьca*, *pritьča*, *straža*, *mrěža*.

4.2 Ъja-kmeny

Vzor:

	Sg.		Pl.		Du.
N.	ЗМЫА/ИА	had	ЗМЫА/ИА		ЗМЫ/ИИ
G.	ЗМЫА/ИА		ЗМЫ/ИИ		ЗМЫЮ/ИЮ
D.	ЗМЫ/ИИ		ЗМЫАМЪ/ИАМЪ		ЗМЫАМА/ИАМА
A.	ЗМЫИЖ/ИИЖ		ЗМЫА/ИА		= N.
V.	ЗМЫЕ/ИЕ		ЗМЫА/ИА		= N.
Lok.	ЗМЫ/ИИ		ЗМЫАХЪ/ИАХЪ		= G.
Instr.	ЗМЫИЖ/ИИЖ		ЗМЫАМИ/ИАМИ		= D.

Skloňování ja-kmenů substantiv a adjektiv, skloňování ъja-kmenů, skloňování i-kmenů, tematická slovesa 4. třídy, aorist

Substantiva této deklinace jsou feminina nebo maskulina, v nominativu singuláru častěji zakončená na *-ьji*, *-ii*, např. *ladьji*, *lanьji*, *balьji*, *soďьji*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *vlasfímija*, *vitanija*, *bratrija*, *marij*, *větii*, *sokačii*.

4.3 Jmenné skloňování měkkých adjektiv

Jmenné skloňování **jo-** a **ja-kmenových adjektiv** je shodné se skloňováním substantiv příslušných rodů, např. *pěšь*, *-a*, *-e* "pěší" se skloňuje stejně jako *možь*, *duša*, *сьньмиште*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 17

Jak se liší tvary této deklinace ve staroslověněštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte: *rabь ništь*, *žena pěša*.

4.4 I-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	кость kost	кости	кости
G.	кости	костыи/ии	костью/ию
D.	кости	костымъ	костьма
A.	кость	кости	= N.
V.	кости	кости	= N.

Lok. **кости** **костѣхъ** = G.

Instr. **костыѣжъ** **костыми** = D.

K tomuto skloňování náleží jednak maskulina, jednak feminina, která jsou v nominativu singuláru zakončena na *-ь* po tvrdé souhlásce, v genitivu singuláru pak zakončena na *-i*.

Feminin je značný počet, patří sem např. substantiva *вьсь, соль, пѣснь, мысь* atd. Maskulin je málo, např. *голубь, господь, гость, роуть, тать, чрьвь*.

Maskulina a feminina se skloňují stejně, rozdíl je pouze v instrumentálu singuláru: *костыю* x *роутью* a v nominativu plurálu: *кости* x *роутье*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 18

Podle kterého vzoru se v češtině skloňují původní *i*-kmeny maskulina?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *мысь, вьсь, брань, приязнь, соль, радость*

4.5 Tematická slovesa 4. třídy

Slovesa 4. třídy mají v přítomnosti kmenotvorný sufix *-i*. Dělí se na dvě třídy.

Třída 4A má infinitivní kmen rovněž rozšířen o sufix *-i-*.

Vzor: **просити** prosit

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	просѣжъ	просимъ	просивѣ
2.	просиши	просите	просита
3.	проситъ	просятъ	просите

Skloňování ja-kmenů substantiv a adjektiv, skloňování ъja-kmenů, skloňování i-kmenů, tematická slovesa 4. třídy, aorist

Třída 4B má infinitivní kmen rozšířen buď o sufix *-ě-*: *trp-ě-ti* nebo o sufix *-a-*: *drž-a-ti*.

Vzor: **трьпѣти** = trpět

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	трьпѣѡ	трьпѣмъ	трьпѣѡѡ
2.	трьпѣши	трьпѣте	трьпѣта
3.	трьпѣтъ	трьпѣтъ	трьпѣте

V přítomných tvarech dochází u sloves 4. třídy k měkčení kořenového konsonantu: *pro-siti-prošǫ*, *trpiti - trpljǫ*.

Zvláštním případem je sloveso **хотѣти** "chtít, hodlat", jehož časování kolísá mezi 3. a 4. třídou: *хощѣши, хощѣтъ, хощѣмъ, хощѣте, хощѣтъ, хощѣѡѡ, хощѣта, хощѣте*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 19

Jak se liší časování sloves 4. třídy v přítomku ve staroslověně a v češtině? Všimněte si rozdílných koncovek.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně časujte slovesa: *chvaliti, velěti, kričati, běžati, slyšati, prositi*.

4.6 Aorist

Aorist byl minulý prostý čas. Užívalo se ho k vyjádření minulého neprůvodního děje. Ve vypravování vyjadřuje postup dění a hotový děj. Tvořil se jak od dokonavých, tak od nedokonavých sloves. Ve slovanských jazycích aorist většinou zanikl, zachoval se jen v bulharštině, makedonštině a lužické srbštině. Býval nahrazován opisným perfektem.

Ve staroslověně existovaly tři typy aoristů. Jejich názvy vycházejí z přítomnosti nebo nepřítomnosti sufixu *-s-* (řecky *sigma*), který se připojuje k infinitivnímu kmeni. Aorist asigmatický sufix *-s-* nemá, koncovky se připojují přímo k infinitivnímu kmeni. Aorist sigmatický má sufix *-s-*, k němuž se pak připojují příslušné osobní koncovky.

4.6.1 AORIST ASIGMATICKÝ

Tvořil se pouze od sloves 1A a 2A třídy, jejichž infinitivní kmen nebo kořen slova končí na souhlásku. Má tyto koncovky:

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	-ѣ	-омѣ	-овѣ
2.	-е	-ете	-ета
3.	-е	-ѣ	-ете

Např. *несѣ, несе, несе, несомѣ, неσετε, несѣ, несовѣ, несеѣта, неσετε*. Končí-li kořen na veláru, dochází v příslušných osobách před předním konsonantem k palatalizaci: *двигѣ, движе, движе, двигомѣ, движете, двигѣ, двиговѣ, движеѣта, движете*

4.6.2 AORIST SIGMATICKÝ STARŠÍ

Tento aorist má infinitivní kmen rozšířen o *-s-*, které se po *r, u, k, i* mění v *-ch-*. Zároveň u některých sloves 1. třídy dochází ke zdlouženému stupni ablautu v kořeni. Např. *nes-ti > nēs-s-ъ > nēsъ; rekti > rēk-s-ъ > rēchъ*.

Koncovky aoristu sigmatického staršího

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	-сѣ/-хѣ	-сомѣ/-хомѣ	-совѣ/-ховѣ
2.	-0	-сѣ	-сѣѣ
3.	-0	-сѣ/-шѣ	-сѣ

Druhá a třetí osoba singuláru má tvary aoristu asigmatického.

Obtížné je tedy např. sloveso *речи*:

рѣхѣ, (рече, рече), рѣхомѣ, рѣсѣ, рѣшѣ, рѣховѣ, рѣсѣѣ, рѣсѣ

4.6.3 AORIST SIGMATICKÝ MLADŠÍ

Tvoří ho opět jen slovesa 1. a 2. třídy s kořenem zakončeným na souhlásku. Kmen je rozšířen o sufix *-o-*.

Skloňování ja-kmenů substantiv a adjektiv, skloňování ъja-kmenů, skloňování i-kmenů, tematická slovesa 4. třídy, aorist

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	-оуѣ	-оуомѣ	-оуовѣ
2.	-	-оуѣ	-оуѣ
3.	-	-оуѣ	-оуѣ

Například:

несоуѣ, несе, несе, несоуомѣ, несоеуѣ, несоуѣ, несоуѣ, несоеуѣ, несоеуѣ

двигоуѣ, движе, движе, двигоуомѣ, двигоеуѣ, двигоуѣ, двигоуѣ, двигоеуѣ, двигоеуѣ

Některá slovesa mohou mít všechny tři aoristy, například sloveso реци - рекѣ/рѣхѣ/рекоуѣ.

KONTROLNÍ OTÁZKA 20

V čem jsou zvláštnosti tvoření aoristu sigmatického staršího?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte aoristové tvary u následujících sloves: *chvaliti, býrati, vesti, glagolati*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

слѣшавѣша же словеса си, родителиа юго рѣсте кѣ немоу: сыноу,
храни законѣ отѣца своего и не отѣврѣси наказанья материе своей,
свѣтильникѣ бо заповѣдѣ законоу и свѣтѣ. рѣци прѣмѣдрости:
сестра ми бѣди, а мѣдрость знакумѣ себѣ сътвори. сыакѣтѣ бо
прѣмѣдрость паче солнца (слѣнца). и аще приведеши ю себѣ имѣти
подроужькѣ, то отѣ мѣнога зѣла избавиши са южѣ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování měkkých *ja-* a *ьjo-*kmenů a *i-*kmenů substantiv.. Dále pokračoval výklad tematických tříd sloves, v této lekci byly probrány typické rysy sloves 4. třídy. Z gramatických kategorií sloves bylo uvedeno tvoření a použití aoristu.

5 SKLOŇOVÁNÍ *U*-KMENŮ, SKLOŇOVÁNÍ *NT*-KMENŮ; ATEMATICKÁ SLOVESA - *PRÉZENS*, *AORIST*

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské neproduktivní deklinaci *u*-kmenů a *nt*-kmenů. Gramatický výklad dále pokračuje přehledem atematických sloves. Z gramatických kategorií těchto sloves je probrán *prézens* a *aorist*.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu *u*-kmenů a umí je rozlišit od podobné deklinace *o*-kmenů. Dokáže rozpoznat *nt*-kmeny a jejich tvary v textu poznat. Vyjmenuje deklinační formy těchto kmenů. Umí časovat atematická slovesa v *prézentu*. Umí vytvořit a pozná *aorist* těchto sloves.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, atematická slovesa, *u*-kmeny, *nt*-kmeny, deklinace, *prézens*, *aorist*

5.1 *U*-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	СЫНЪ syn	СЫНОВЕ	СЫНЫ
G.	СЫНОВУ	СЫНОВЪ	СЫНОВОУ
D.	СЫНОВИ	СЫНЪМЪ	СЫНЪМА
A.	СЫНЪ	СЫНЫ	= N.

V.	СЪИНОУ	СЪИНОВЕ	= N.
Lok.	СЪИНОУ	СЪИНЪХЪ	= G.
Instr.	СЪИНЪМЪ	СЪИНЪМИ	= D.

K této deklinaci patří jen malý počet maskulin zakončených v nominativu singuláru na -ъ po tvrdé souhlásce, v genitivu singuláru pak zakončená na -u. Patří sem substantiva *сынъ*, *домъ*, *полъ*, *волъ*, *миръ*, *чинъ*, *медъ*, *санъ*. Deklinace byla sice početně omezená, ale *u*-kmenové koncovky pronikaly k *o*-kmenům a v moderních slovanských jazycích jsou jimi odlišeny některé tvary, např. *pán-pána*, *hrad-hradu*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 21

Které původně *u*-kmenové koncovky nacházíme u pádových tvarů v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *домъ*, *полъ*, *волъ*, *миръ*.

5.2 Nt-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	отроча dítě	отрочата	отрочатѣ
G.	отрочатѣ	отрочатѣ	отрочатѣу
D.	отрочати	отрочатѣмъ	отрочатѣма
A.	= N.	= N.	= N.
V.	= N.	= N.	= N.
Lok.	отрочатѣ	отрочатѣхъ	= G.
Instr.	отрочатѣмъ	отрочатѣ	= D.

K této deklinaci patří pouze neutra označující mláďata, např. *agne*, *osyle*, *kozyle*, atd.

KONTROLNÍ OTÁZKA 22

Které zvláštnosti mají původní *nt*-kmeny v češtině? (Všimněte si rozdílů mezi vzorem *kuře* a *moře*).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *agne*, *osyle*, *kozyle*.

5.3 Atematická slovesa

Atematických sloves je ve staroslověně pouze pět:

БЪТИ, ВѢДѢТИ, ДАТИ, ІАСТИ, ИМѢТИ. Sloveso **БЪТИ** bylo probráno v 1. lekci. Ostatní slovesa mají v přítomnosti toto skloňování:

	ВѢДѢТИ vědět	ДАТИ dát	ІАСТИ jíst	ИМѢТИ mít
Sg. 1.	ВѢМЪ	ДАМЪ	ІАМЪ	ИМАМЪ
2.	ВѢСИ	ДАСИ	ІАСИ	ИМАШИ
3.	ВѢСТЪ	ДАСТЪ	ІАСТЪ	ИМАТЪ
Pl. 1.	ВѢМЪ	ДАМЪ	ІАМЪ	ИМАМЪ
2.	ВѢСТЕ	ДАСТЕ	ІАСТЕ	ИМАТЕ
3.	ВѢДАТЪ	ДАДАТЪ	ІАДАТЪ	ИМЖТЪ
Du. 1.	ВѢВѢ	ДАВѢ	ІАВѢ	ИМАВѢ
2.	ВѢСТА	ДАСТА	ІАСТА	ИМАТА
3.	ВѢСТЕ	ДАСТЕ	ІАСТЕ	ИМАТЕ

Nápadnou odlišností je především koncovka 1.osoby singuláru *-тъ*. Tuto koncovku dnes v češtině máme u 4. a 5. třídy sloves (*prosím, dělám*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 23

Jak se liší tvary těchto sloves ve staroslověnštině a v češtině?

5.4 Aorist atematických sloves

Atematická slovesa tvoří pouze aorist sigmatický starší.

	ВѢДѢТИ	ИМѢТИ	ІАСТИ	ДАТИ
Sg. 1.	ВѢДѢХЪ	ИМѢХЪ	ІАСЪ/ХЪ	ДАХЪ
2.	ВѢДѢ	ИМѢ	ІА(СТЪ)	ДА(СТЪ)
3.	ВѢДѢ	ИМѢ	ІА(СТЪ)	ДА(СТЪ)
Pl. 1.	ВѢДѢХОМЪ	ИМѢХОМЪ	ІАСОМЪ/ХОМЪ	ДАХОМЪ
2.	ВѢДѢСТЕ	ИМѢСТЕ	ІАСТЕ	ДАСТЕ
3.	ВѢДѢША	ИМѢША	ІАСА/ША	ДАША
Du. 1.	ВѢДѢХОВѢ	ИМѢХОВѢ	ІАСОВѢ	ДАХОВѢ
2.	ВѢДѢСТА	ИМѢСТА	ІАСТА	ДАСТА
3.	ВѢДѢСТЕ	ИМѢСТЕ	ІАСТЕ	ДАСТЕ

	БЫТИ					
Os.	Sg.		Pl.		Du.	
1.	БЫХЪ	БѢХЪ	БЫХОМЪ	БѢХОМЪ	БЫХОВѢ	БѢХОВѢ
2.	БЫ(СТЪ)	БѢ	БЫСТЕ	БѢСТЕ	БЫСТА	БѢСТА
3.	БЫ(СТЪ)	БѢ	БЫША	БѢША	БЫСТЕ	БѢСТЕ

Aorist slovesa *byti* má dvě formy, z nichž tvary od kořene *by-* pokračují do češtiny jako tvary kondicionálové.

KONTROLNÍ OTÁZKA 24

Které druhy aoristu tvoří tematická a atematická slovesa?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

страньнѣ же нѣкѣи бѣ тоу оумѣнѣ граматікіи и, к нѣмоу шѣдѣ, молиаше и, на ногоу кѣго падаѣн и вѣдаѣн сѣ кѣмоу: добрѣ дѣнѣ наоучи мѣ, рече, хѣдожьствоу граматічьскоу кѣмоу. онѣ же, талантѣ свои погрѣбѣ, рече кѣ нѣмоу: юноше, не троуждаи сѣ. отрекѣ бо кѣмѣ отънѣдѣ никогоже не оучити сѣмоу вѣ моѣ дѣни. пакѣ же отрокѣ кланіѣн сѣ кѣмоу сѣ слѣзѣми глаголаше: вѣзьми всѣхъ моѣхъ часть отѣ домоу отѣца моѣго, іаже ми достоитѣ, а наоучи мѣ. не хотѣвшоу же ономоу послушати кѣго, шѣдѣ вѣ домѣ свои вѣ молитвахѣ прѣбывааше да би обрѣлѣ желаньє сѣрдыца своѣго.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování *u*-kmenů a *nt*-kmenů substantiv.. Dále pokračoval výklad atematické třídy sloves. Z gramatických kategorií těchto sloves bylo uvedeno tvoření a použití *prézentu* a *aoristu*.

6 N-KMENY NEUTRA, S-KMENY, N-KMENY MASKULINA; IMPERFEKTUM, IMPERATIV

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské neproduktivní deklinaci *n*-kmenů a *s*-kmenů.. Gramatický výklad dále pokračuje přehledem slovesných gramatických kategorií. V této lekci je probráno imperfektum a imperativ.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu *n*-kmenů a umí je rozlišit od podobných deklinací. Dokáže rozpoznat *s*-kmeny a jejich tvary v textu poznat. Vyjmenuje deklinační formy těchto kmenů.. Umí vytvořit a pozná imperfektum a imperativ.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, slovesa, *n*-kmeny, *s*-kmeny, deklinace, imperfektum, imperativ.

6.1 N-kmeny a s-kmeny neuter

Vzory:

	Sg.		Pl.		Du.	
N.	ИМА	jméno ТѢЛО tělo	ИМЕНА	ТѢЛЕСА	ИМЕНѢ	ТѢЛЕСѢ
G.	ИМЕНЕ	ТѢЛЕСЕ	ИМЕНЪ	ТѢЛЕСЪ	ИМЕНΟΥ	ТѢЛЕСΟΥ
D.	ИМЕНИ	ТѢЛЕСИ	ИМЕНЬМЪ	ТѢЛЕСЬМЪ	ИМЕНЬМА	ТѢЛЕСЬМА
A.	= N.	= N.	= N.	= N.	= N.	= N.
V.	= N.	= N.	= N.	= N.	= N.	= N.

Lok. ИМЕНЕ ТѢЛЕСЕ ИМЕНЬХЪ ТѢЛЕСЬХЪ = G. = G.

Instr. ИМЕНЬМЪ ТѢЛЕСЬМЪ ИМЕНЫ ТѢЛЕСЫ = D. = D.

Obě deklinace nejsou početně velké. Mezi n-kmeny patří substantiva imę, vrěmę, brěmę, sěmę, pismę, plemę, čismę. K s-kmenům pak substantiva tělo, slovo, nebo, čudo, kolo, oko, ucho, dřevo, lice < liko.

KONTROLNÍ OTÁZKA 25

Ke které české deklinaci přešly původní s-kmeny neuter? Srovnejte koncovky.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *vrěmę, brěmę, sěmę, liko, věko, čudo*.

6.2 Imperfektum

Imperfektum je prostý minulý čas vyjadřující děj, který probíhal v minulosti současně s jiným dějem minulým, nebo děj, který se v minulosti opakoval. Tvoří se většinou od kmene infinitivního. Koncovky se připojují k infinitivnímu kmeni, je-li zakončen na *-a-* nebo *-ě-*, např. *zъva-ti > zъva-achъ, trpě-ti > trpě-achъ*. Tam, kde kmen končí na souhlásku nebo na samohlásku jinou než *a, ě*, bere se za základ kmen přítomný rozšířený o formant *-ě-*, např. *nesti > nesěachъ*. Přitom dochází k palatalizačním změnám, pokud je kořen zakončen na veláru, např. *mošti, mogъ > možaachъ*, nebo k ablautovým změnám, pokud ho má přítomný kmen: *mrěti, mьrъ > mьrěachъ*. U sloves 4. třídy přechází formant *-ě-* v *-a-* za současného změkčení kořenového konsonantu: *prosi - prošaachъ, ljubiti - ljubljaachъ*.

Imperfektum slovesa *byti* mělo tvar *běachъ, běaše, běaše...*

Koncovky imperfekta:

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	-АХЪ	-АХОМЪ	-АХОВѢ
2.	-АШЕ	-АШЕТЕ	-АШЕТА
3.	-АШЕ	-АХЪ	-АШЕТЕ

KONTROLNÍ OTÁZKA 26

Jak jednoduše poznáme tvary aoristu a tvary imperfekta od jednoho slovesa?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně tvořte tvary imperfekta sloves: *nesti*, *glagolati*, *prositi*, *minŕti*.

6.3 Imperativ

Imperativ se tvořil od kmene přítentního. Koncovky jsou dvojí, pro tematickou třídu 1 a 2, a pro tematickou třídu 3 a 4.

Slovesa I. a II. třídy

Sg. 2.	-и	(неси, двигни)
3.	-и	(неси, двигни)
Pl. 1.	-ѣмъ	(несѣмъ, двигнѣмъ)
2.	-ѣте	(несѣте, двигнѣте)
Du. 1.	-ѣвѣ	(несѣвѣ, двигнѣвѣ)
2.	-ѣта	(несѣта, двигнѣта)

Slovesa III. a IV. třídy

-и	(знаи, тръпи)
-и	(знаи, тръпи)
-имъ	(знаимъ, тръпимъ)
-ите	(знаите, тръпите)
-ивѣ	(знаивѣ, тръпивѣ)
-ита	(знаита, тръпита)

Přítom dochází ke změnám spojeným užitím přítentního kmene: *pomošti* - *pomodzi*, *zъvati* - *zovi*, *plakati* - *plači*. Sloveso *rešti* má imperativ *ръси*.

Imperativ atematických sloves

	вѣдѣти	ѡсти	дати	имѣти	бъти
Sg. 2.	вѣждь	ѡждь	даждь	имѣи	бжди
3.	вѣждь	ѡждь	даждь	имѣи	бжди
Pl. 1.	вѣдимъ	ѡдимъ	дадимъ	имѣимъ	бждѣмъ
2.	вѣдите	ѡдите	дадите	имѣите	бждѣте

Du. 1.	вѣдивѣ	ѡдивѣ	дадивѣ	имѣивѣ	бждѣвѣ
2.	вѣдита	ѡдита	дадита	имѣита	бждѣта

KONTROLNÍ OTÁZKA 27

Jak se liší imperativní koncovky ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte imperativ u sloves: *nesti, glagolati, prositi, minoti*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

въ скорѣ же бгъ сътвори волю божьихъ сѧ кго. о красотѣ бо кго и мудрости и прилежнѣкъмь оученьи, кже бѣ растворкно въ нкъмь, слышавъ цѣсарквѣ строителѣ, иже наричакъ сѧ логодетъ, посла по нѣ да сѧ би съ цѣсаремь оучилъ. отрокъ же, оуслышавъ се, съ радостыжъ пжти сѧ ѡтъ и на пжти поклоиъ сѧ молитвжъ сътвори глѡ: бже отьць нашихъ и господи милости, иже кси сътвори рилъ всѧкага словесьмь, и прѣмждростыжъ своѣжъ съзѣдавъ члвкѧ да владетъ тобожъ сътворкныими тварьми, даждь ми сѧщитжѣжъ въскрай твоихъ прѣстолъ прѣмждрость да разоумѣжъ, чьто ксть оугодно тебѣ и съпасж сѧ. азъ бо ксмь рабъ твои и сынъ рабы твоѣжъ. и къ семоу прочжжъ солломонѣжъ молитвжъ изглавъ рече: аминъ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování *n*-kmenů a *s*-kmenů substantiv. Dále pokračoval popisem gramatických kategorií sloves. Bylo uvedeno tvoření a použití imperfekta a imperativu.

*R-kmeny; Zájmeno *jь, *ja, *je; rodová zájmena měkkého skloňování, bezrodá zájmena osobní a zájmeno zvrtné; Participium perfekta aktiva; Perfektum, plusquamperfektum, kondicionál, futurum, supinum*

7 R-KMENY; ZÁJMENO *JЬ, *JA, *JE; RODOVÁ ZÁJMENA MĚKKÉHO SKLOŇOVÁNÍ, BEZRODÁ ZÁJMENA OSOBNÍ A ZÁJMENO ZVRATNÉ; PARTICIPIUM PERFEKTA AKTIVA; PERFEKTUM, PLUSQUAMPERFEKTUM, KONDICIONÁL, FUTURUM, SUPINUM

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské neproduktivní deklinaci *r*-kmenů. Dále jsou probrána ukazovací zájmena a rodová zájmena měkkého skloňování. Následuje část o tvarech osobních zájmen a zájmena zvrtného. Gramatický výklad dále pokračuje přehledem slovesných gramatických kategorií. V této lekci je probráno participium perfekta aktiva a složené tvary perfekta, plusquamperfekta, kondicionálu, futura a také tvar supina.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu *r*-kmenů a umí je rozlišit od podobných deklinací. Vyjmenuje deklinační formy těchto kmenů. Umí vytvořit a pozná složené minulé časy sloves - perfekta, plusquamperfektum. Dokáže složit futurum a kondicionál. Chápe významy ukazovacích a osobních zájmen a pozná jejich tvary. Definuje supinum a rozumí jeho použití.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, slovesa, *r*-kmeny, ukazovací zájmena, osobní zájmena, zvrtné zájmeno, deklinace, futurum, kondicionál, supinum, perfekta, plusquamperfektum, participium.

7.1 R-kmeny

	Sg.	Pl.	Du.
N.	мати matka	матери	-

G.	МАТЕРЕ	МАТЕРЪ	-
D.	МАТЕРИ	МАТЕРЬМЪ	-
A.	МАТЕРЬ	МАТЕРИ	-
V.	МАТИ	МАТЕРИ	-
Lok.	МАТЕРИ	МАТЕРЬХЪ	-
Instr.	МАТЕРЫЖ	МАТЕРЬМИ	-

Deklinace je omezena jen na dvě feminina: *mati, -ere*; *dъšti, -ere*. Duál není doložen.

KONTROLNÍ OTÁZKA 28

Ke které české deklinaci přešly původní *r*-kmeny? Srovnajte koncovky.

7.2 Ukazovací zájmeno *jь

Vzor: *jь, *ja, *je "on, ona, ono"

	Sg.			Pl.			Du.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
N.	*jь	*ja	*je	*ji	*ję	*ja	*ja	*ji	*ji
G.	ѣго	ѣѣа	ѣго		иХъ		ѣю		
D.	ѣмоу	ѣи	ѣмоу		имъ		има		
A.	и	ѣж	ѣ	ѣа	ѣа	ѣа	= N.		
Lok.	ѣмь	ѣи	ѣмь		иХъ		= G.		
Instr.	имь	ѣж	имь		ими		= D.		

Toto zájmeno je ukazovací, ale používalo se také pro vyjádření třetí osoby. Na počátku má vždy náslovné "j", po předložkách ovšem má tvar s "n", tedy *кѣ njemu, съ njim*.

R-kmeny; Zájmeno *jь, *ja, *je; rodová zájmena měkkého skloňování, bezrodá zájmena osobní a zájmeno zvrtné; Participium perfekta aktiva; Perfektum, plusquamperfektum, kondicionál, futurum, supinum

Nominativ singuláru není doložen, známe ho ze složených adjektiv, tedy *dobrъjь, dobraja, dobroje* nebo z tvaru vztažného zájmena. Místo nominativu se používala jiná zájmena, např. *тъ, та, то* nebo *онъ, она, оно*.

Zájmeno vztažné se tvořilo spojením *jь* s postfixem *-že*, tedy *jьže, jaže, ježe*.

Podle zájmena *jь* se skloňují také zájmena přivlastňovací *mojь, tvojь, svojь, našь, vašь* a zájmeno *čijь*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 29

Jak se vyvíjela původní složená adjektiva se zájmenem *jь do češtiny? Srovnajte koncovky.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně tvořte tvary zájmen: *jьže, jaže, mojь, tvojь*.

7.3 Bezrodá zájmena a zájmeno zvrtné

ѡѢ = my (dva), **ѡѡ** = vy (dva) a **zájmeno zvrtné ѡѡѡ** = sebe.

	1. osoba:			2. osoba			Zvrtné
	Sg.	Pl.	Du.	Sg.	Pl.	Du.	Sg.
N.	ѡѢѢ	ѡѡѢ	ѡѢѢ	ѢѢѢ	ѡѢѢ	ѡѡѢ	-
G.	ѡѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѡѢѢѢ	ѡѢѢѢ	ѢѢѢѢ
D.	ѢѢѢѢ/ѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ/ѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ/ѢѢѢ
A.	ѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢѢ	ѢѢѢѢ
Lok.	ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ = G.		ѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢ = G.		ѢѢѢѢѢ
Instr.	ѢѢѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢѢѢ = D.		ѢѢѢѢѢѢѢ	ѢѢѢѢѢѢѢ = D.		ѢѢѢѢѢѢѢ

Osobní zájmena bezrodá se vyskytují pouze v 1. a 2. osobě (ve třetí jsou nahrazena zájmeny ukazovacími). Zájmeno *azь* má v paradigmatu supletivní tvary. Zájmeno zvrtné nemá nominativ. Tvary *mi, ti, si* stojí ve větě v nedůrazné pozici.

KONTROLNÍ OTÁZKA 30

Jak se liší tvary zájmen osobních ve staroslověnštině a v češtině?

7.4 Participium perfekta aktiva

Tvoří se od infinitivního kmene připojením sufixů *-lъ*, *-la*, *-lo*, v plurálu *-li*, *-ly*, *-la*, v duálu *-la*, *-lě*, *-lě*, např. *neslъ*, *nesla*, *neslo*. U sloves s kořenem zakončeným na alveoláru dochází ke zjednodušení: *plesti*, *pletŏ* > *plelъ*, *vesti*, *vedŏ* > *velъ*. Sloveso *iti* má supletivní tvar *šlъ*. Participium perfekta aktiva se samostatně nevyskytuje, je součástí složených tvarů perfekta, plusquamperfekta a kondicionálu.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte participium perfekta aktiva sloves: *byti*, *dati*, *glagolati*, *prostiti*, *minŏti*.

7.5 Perfektum

Perfektum je složený minulý čas vyjadřující výsledek děje v přítomnosti. Tvoří se spojením participia perfekta aktiva a přítomného tvaru slovesa *byti*, např. *neslъ jesmъ*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 31

Jak se od sebe významově a tvarově liší minulé časy aorist, imperfektum a perfektum?

7.6 Plusquamperfektum

Vzniká spojením participia perfekta aktiva a imperfekta slovesy *byti*, např. *neslъ běchъ*. Plusquamperfektum vyjadřovalo výsledek děje v minulosti - z dříve minulého do dalšího minulého.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Jaký je vzájemný významový vztah perfekta a plusquamperfekta?

R-kmeny; Zájmeno *jь, *ja, *je; rodová zájmena měkkého skloňování, bezrodá zájmena osobní a zájmeno zvrátne; Participium perfekta aktiva; Perfektum, plusquamperfektum, kondicionál, futurum, supinum

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte tvary perfekta a plusquamperfekta sloves: *byti, dati, glagolati, prositi, minoiti*.

7.7 Kondicionál

Kondicionál se tvořil spojením participia perfekta aktiva a kondicionálových tvarů slovesa *byti*, např. *neslъ bimъ*. V mladších památkách jsou tyto kondicionálové tvary nahrazeny tvary aoristovými, např. *neslъ bychъ*.

Kondicionálové tvary slovesa *byti*:

Os.	Sg.	Pl.	Du.
1.	БИМЪ	БИМЪ	БИВѢ
2.	БИ	БИСТЕ	БИСТА
3.	БИ	БЖ	БИСТЕ

KONTROLNÍ OTÁZKA 33

Jak se liší staroslověnské a české kondicionálové tvary?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte kondicionálové tvary sloves: *byti, dati, glagolati, prositi, minoiti*.

7.8 Futurum

Futurum nedokonavých sloves se tvořilo spojením infinitivu významových sloves se slovesy *choťeti, iměti, načęti, vьčęti*, např. *choštq nesti*. Futurum dokonavých sloves vyjadřoval přítomný tvar, např. *prinesq*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 34

Jak se od sebe liší futurum dokonavých a nedokonavých sloves ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte futurum sloves: *vesti, glagolati, lětěti, prositi, glagolati, privesti*.

7.9 Supinum

Supinum byl slovesně-jmenný tvar, který se tvořil od infinitivního kmene přidáním sufixu *-ť*, např. *loviti >lovitъ*. Supinum se používalo po slovesech pohybu a vyjadřovalo účel. Předmět supina byl v genitivu: *idŏ lovitъ rybъ*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 35

Čím bylo supinum nahrazeno v češtině a ve kterém pádě je původní předmět supina?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

К҃гдаже прїиде кѣ царю градуѣ, вѣдаша и оучителкѣ да са оучитѣ. и вѣ три мѣсаци навѣкъ граматикѣ по прочата са ѣтъ оучениаю и наоучи са омироу и геометрии, и оу льва и оу фотїа диалектїцѣ и всѣмъ философскимъ оученькѣмъ, кѣ симъ же и риторїкїи и ариѣмитїкїи, астрономїи и моуїкїи и всѣмъ прочїимъ еллинскимъ хѣдожьствомъ. тако же ја навѣче всѣѣа, јакоже би кѣдино отѣ нихъ навѣклѣ, скоростъ бо са сѣ приложанькѣмъ сѣлжчи, дроуга дроугѣ прѣспѣважчи, имѣже са оучениа и хѣдожьства сѣвршажтъ. болѣ же оученьа тихъ образѣ на себѣ являѣа сѣ

*R-kmeny; Zájmeno *jь, *ja, *je; rodová zájmena měkkého skloňování, bezrodá zájmena osobní a zájmeno zvrtné; Participium perfekta aktiva; Perfektum, plusquamperfektum, kondicionál, futurum, supinum*

ТѢМИ БЕСѢДОВАШЕ, СЪ НИМИЖЕ БѢШЕ ПОЛЬЗЫНѢК, ОУКЛАНИА СЯ
ОТЪ ОУКЛАНИАЩИХЪ СЯ ВЪ СТРѢПѢТЫ, ОНА ЖЕ ТЪЧЫЖ СЪМАЩРАЖ И
ДѢЯ, КАКО БЫ ВЪ МѢСТО ЗЕМЛЪНЫХЪ НЕБЕСЬСКАЯ ПРѢМѢНЪ ИЗЛЕТѢЛЪ
ИС ТѢЛЕСЕ СЕГО И СЪ БОГОМЪ ЖИЛЛЪ.

SHRNUŤÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování *r*-kmenů substantiv. Probrána byla zájmena osobní, ukazovací, přivlastňovací měkká a zájmeno zvrtné. Dále výklad pokračoval popisem gramatických kategorií sloves. Bylo uvedeno tvoření a použití perfekta, plusquamperfekta, futura, kondicionálu a supina.

8 ЪV-KMENY; RODOVÁ ZÁJMENA TVRDÉHO SKLOŇOVÁNÍ; TÁZACÍ ZÁJMENO ЧЪТО; ZÁJMENO СЪ; PARTICIPIUM PRÉZENTA AKTIVA

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnské neproduktivní deklinaci ѡv-kmenů. Dále jsou probrána ukazovací zájmena tvrdá, ukazovací zájmeno съ a tázací zájmena. Následuje výklad o tvoření a funkci participia prézenta aktiva.

CÍLE LEKCE

Student definuje podstatu ѡv-kmenů a umí je rozlišit od jiných deklinací. Vyjmenuje deklinační formy těchto kmenů. Chápe významy ukazovacích a tázacích zájmen, umí vytvořit jejich tvary a rozumí jim. Definuje participium prézenta aktiva, umí ho vytvořit, použít a pozná jeho tvary.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, substantiva, slovesa, ѡv-kmeny, ukazovací zájmena, participium.

8.1 ЪV-kmeny

Vzor:

	Sg.	Pl.	Du.
N.	црькѣ църкеv; chrám	црькѣви	-
G.	црькѣвѣ	црькѣвъѣ	-
D.	црькѣви	црькѣвамѣ	-
A.	црькѣвъѣ	црькѣви	-

ъv-kmeny; Rodová zájmena tvrdého skloňování; tázací zájmeno *čъto*; zájmeno *сѣ*;
Participium prézenta aktiva

V.	-	ЦРЬКЪВИ	-
Lok.	ЦРЬКЪВЕ	ЦРЬКЪВАХЪ	-
Instr.	ЦРЬКЪВЫЖ	ЦРЬКЪВАМИ	-

Tato deklinace obsahuje pouze feminina, jichž je malý počet. Nominativ singuláru je zakončen na -y, genitiv pak na -ъve. Patří sem substantiva *сръky*, *сvekry*, *ljuby*, *brady*, *buky*, *chorogy*, *smoky*, *žrъny* a substantivum *кръвъ*, jehož nominativ singuláru je již ve staroslověně vyrovnan podle tvaru akuzativu.

KONTROLNÍ OTÁZKA 36

Ke které české deklinaci přešly původní *ъv*-kmeny? Srovnajte koncovky.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte substantiva: *сvekry*, *ljuby*, *brady*, *buky*.

8.2 Ukazovací zájmena tvrdého skloňování

Vzor: *тѣ, та, то* ten, ta to

	Sg.			Pl.			Du.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
N.	тѣ	та	то	ти	ты	та	та	тѣ	тѣ
G.	того	тойа	того		тѣхъ		тою		
D.	томуу	тойи	томуу		тѣмъ		тѣма		
A.	тѣ	тѣ	то	ты	ты	та	= N.		
Lok.	томъ	тойи	томъ		тѣхъ		= G.		
Instr.	тѣмъ	тойж	тѣмъ		тѣми		= D.		

Podle tohoto vzoru se skloňují rodová zájmena *тъ, онъ, онъ, такъ, какъ, jakъ, tolikъ, kolikъ, самъ*, také číslovky *јединъ, двѣ, оба*, adjektiva *мѣногъ, другъ, інъ*.

8.3 Tázací zájmena *къто, ѣто*

Podobné skloňování má i tázací zájmeno *къто*: *къто, kogo, komu, kogo, комъ, сѣтъ*; také zájmeno *ѣто*: *ѣто, ѣсо, ѣsomu, ѣто, ѣемъ, ѣимъ*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 37

Jak se liší tvary zájmen ukazovacích tvrdých ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Písemně skloňujte tvary zájmen: *онъ, онъ, такъ, какъ*.

8.4 Zájmeno *сь*

Sg.	Pl.			Du.					
	m.	f.	n.	m.	f.	n.			
N.	сь	си	се	сьи	сьѣ	си	сьѣ	си	си
G.	сего	сѣѣ	сего		сихъ		сею		
D.	семоу	сени	семоу		симъ		сима		
A.	сь	сьѣ	се	сьѣ	сьѣ	си			= N.
Lok.	сѣмь	сени	сѣмь		сихъ				= G.
Instr.	симъ	сѣѣ	симъ		сими				= D.

Ukazovací zájmeno *сь* "tento" je rodové, ukazuje na předmět bližší mluvčímu. V češtině ho nemáme, je vidět pouze ve tvarech *dnes* < *дньсь* "tento den" a *letos* < *лѣтось* "tento rok".

KONTROLNÍ OTÁZKA 38

Jaký je významový rozdíl mezi jednotlivými ukazovacími zájmeny ve staroslověně?

8.5 Participium prézenta aktiva

Tvoří se od přítomného kmene slovesného a má ve staroslověně sufix buď *-ošti-* nebo *-ešti-*. V nominativu singuláru maskulina mají participia sloves 1. a 2. třídy a u atematických sloves zakončení *-y* s genitivem *-ošta*, u 3. třídy mají zakončení *-e* po měkké souhlásce, genitiv *-jošta*. U 4. třídy je koncovka nominativu singuláru maskulina *-e* po původně tvrdé souhlásce, genitiv pak *-ešta*. Participia jsou rodová, skloňují se jako adjektiva měkkého zakončení.

Například: *nesy, nesošti, nesy; znaje, znajošti, znaje; proše, prošešti, proše.*

Participium prézenta aktiva má rodové tvary a skloňuje se.

VZOR: *несы, несѡци, несѡ* nesa, nesouc; nesoucí

	Sg.			Pl.			Du.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
N.	несѡ	несѡци	несѡ	несѡци-ѣ	несѡци-ѡ	несѡци-ѡ	несѡци-ѡ	несѡци-и	несѡци-и
G.	несѡци-ѡ	несѡци-ѡ	несѡци-ѡ		-ѡ			-ѡѡ	
D.	-ѡѡ	-и	-ѡѡ	-ѣмѡ	-ѡмѡ	-ѣмѡ	-ѣма	-ѡма	-ѣма
A.	-ѡ	-ѡ	-ѣ	-ѡ	-ѡ	= N.			= N.
V.		= N.			= N.				= N.
Lok.	-и	-и	-и	-ихѡ	-ѡхѡ	-ихѡ			= G.
Instr.	-ѣмѡ	-ѣѡ	-ѣмѡ	-и	-ѡми	-и			= D.

Participium přítomné činné označuje děj současný s dějem řídicího slovesa.

KONTROLNÍ OTÁZKA 39

Jaký je rozdíl mezi participiem prézenta aktiva ve staroslověně a přechodníkem přítomným v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte participium prézenta aktiva sloves: *vesti, býrati, glagolati, prositi, minǫti*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

оузрѣвъ же ꙗко такова сѣща логодеть дастъ ꙗмоу власть надъ всѣмъ своимъ домъмъ и въ цѣсаркѣвѣ полатѣ съ дръзновенькѣмъ вѣходити. и вѣпреси и ꙗдиноѣ глаголаѣ: фѣлософе, хотѣлъ бимъ оувѣдѣти, чѣто кстѣ фѣлософѣа. онъ же скоромъ оумомъ рече: бѣжыамъ и чѣвчамъ вещьмъ разоумъ, ꙗкомо можетъ чѣвкъ приближити сѣ боудѣ, и ꙗко дѣтѣльѣ оучитъ чѣвка по образоу и по подобью быти сѣтворѣшоуꙗмоу и. отъ сего же паче вѣзлюби и присно вѣпрашааше и о всѣкѣмъ толикъ мѣжъ великъ и чѣстѣнъ, онъ же сѣтвори ꙗмоу оученькѣ фѣлософско въ малѣхъ словесѣхъ великъ оумъ сѣказавъ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl podán výklad skloňování *ъv*-kmenů substantiv. Probrána byla zájmena ukazovací tvrdá, ukazovací zájmeno *se* a zájmena tázací. Dále výklad pokračoval popisem gramatických kategorií sloves. Bylo uvedeno tvoření a použití participia prézenta aktiva.

9 PARTICIPIUM PRÆTERITA AKTIVA; PARTICIPIUM PRÆSENTA PASIVA; PARTICIPIUM PERFECTA PASIVA

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o staroslověnských tvarech a deklinačních participiích präterita aktiva, participia præsenta aktiva a participiích perfecti pasiva. Mimo výkladu tvoření je také uvedena funkce těchto participií v gramatickém systému.

CÍLE LEKCE

Student definuje druhy participií a umí je vzájemně rozlišit. Vyjmenuje deklinační tvary těchto participií a chápe jejich významy.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, kmeny, participia, slovesa

9.1 Participium präterita aktiva

Participium präterita aktiva se tvoří od infinitivního kmene. Jestliže infinitivní kmen končil na souhlásku nebo na *-i*, přidával se sufix *-ъš-*, genitiv *-ъша*, v nominativu singuláru maskulina je koncovka *-ъ* nebo po *-i* pak *-ь*. Přitom dochází k měkčení předchozího konsonantu. Jestliže infinitivní kmen končil na jinou samohlásku, přidával se sufix *-vъš-*, v nominativu singuláru je zakončení *-vъ*.

Souhlásková slovesa 1. a 2. třídy, atematické sloveso *jasti*:

-ъ (mask.), *-ъši* (fem.), *-ъ* (neut.), např. *nesъ, nesъši, nesъ; jadъ, jadъši, jadъ*.

Slovesa 4. třídy:

-ь, -ьši, -ь, např. *prošъ, prošъši, prošъ; kupъ, kupъši, kupъ*

Ostatní slovesa:

-vъ, -vъši, -vъ, např. *byvъ, byvъši, byvъ*; *poznavъ, poznavъši, poznavъ*

Participia präterita aktiva se skloňují jako adjektiva měkkého zakončení.

Vzor: рекъ, рекъши, рекъ

	Sg.			Pl.			Du.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.	m.	f.	n.
N.	рекъ	рекъши	рекъ	рекъш-ѣ	рекъш-ѡ	рекъш-а	рекъш-а	рекъш-и	рекъш-и
G.	рекъш-а	рекъш-ѡ	рекъш-а		-ь			-оу	
D.	-оу	-и	-оу	-ѣмъ	-ѡмъ	-ѣмъ	-ѣма	-ѡма	-ѣма
A.	-ь	-ѡ	-ѣ	-ѡ	-ѡ	= N.		= N.	
V.		= N.			= N.			= N.	
Lok.	-и	-и	-и	-ихъ	-ѡхъ	-ихъ		= G.	
Instr.	-ѣмъ	-ѣѡ	-ѣмъ	-и	-ѡми	-и	= D		

Participia präterita aktiva vyjadřují děj předcházející ději řídicího slovesa.

KONTROLNÍ OTÁZKA 40

Jak se vyjadřuje předčasnost děje ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte participia präterita aktiva od sloves: *nesti, minŏti, ljubiti, prositi, dělati*.

9.2 Participium præsenta pasiva

Participium præsenta pasiva se tvoří od prezentního kmene rodovými sufixy *-mъ, -ma, -mo*. U souhláskových sloves 1. a 2. třídy se k sufixu přidává *-o-*, např. *nesomъ, nesoma, nesomo*. Toto participium vyjadřuje trpnou možnost, např. *viděný, nesený*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 41

Jaký je původní význam českých adjektiv *lakomý, pitomý, vidomý, vědomý*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte participia præsenta pasiva od sloves: *nesti, minõti, ljubiti, prositi, dělati*.

9.3 Participium perfecta pasiva

Tvoří se sufixy *-tъ, -ta, -to* nebo *-nъ, -na, -no*. *T*-ový sufix se připojuje za infinitivní slovesné základy zakončené na *nna* nosovku (*začęti - začętъ*) nebo na *-i-* (*proliti - prolitъ*). *N*-ový sufix se připojuje za základ zakončený na *-a-, -ě-* (*glagolati - glagolanъ, trpęti - trpęnъ*). U některých sloves nacházíme zvláštnosti tvoření tohoto participia, např. *kryti - krъvenъ, prositi - prošenъ, jasti - jadenъ, vesti - vedenъ, ljubiti - ljubljenъ, voditi - voždenъ, obratiti - obraštenъ*.

Participium perfecta pasiva ve spojení se slovesem *byti* vytváří opisné pasivum, např. *sъrasenъ jestъ*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 42

Ke kterému tvoření slovesné gramatické kategorie se používají participia perfecta pasiva?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte participia perfecta aktiva od sloves: *nesti, minõti, ljubiti, prositi, dělati*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z *Života Konstantinova* s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

весеащюу же са о востѣ фїлософоу пакты дроуга рѣчь приспѣ и троудъ не мѣньи прѣвѣихъ. растиславъ бо, моравьскы кѣнаѣсь, богомъ оустимъ съвѣтъ сътвори съ кѣнаѣси своими и съ моравляны и посла къ цѣсарю мїханоу глаголаѣ: людемъ нашимъ поганьства са отъврьгъшемъ и по хрьстьяньскѣи са законъ дръжащемъ оучикѣ телѣ не имамъ таково, иже ны би въ свои ѣзыкѣ истѣжѣ вѣрж хрьстьяньскѣжѣ съказалъ да са бж и инѣ страны того зьрѣща подобилѣ намъ. то посъли ны владыко епїскоупа и оучителѣ таково. отъ васъ бо въсѣа страны въскгда добръи законъ исходитъ.

SHRNUŤÍ LEKCE

V této lekci byla probrána participia préterita aktiva, prézenta pasiva a perfekta pasiva. Bylo vysvětleno jejich tvoření a použití.

10 ABSOLUTNÍ DATIV, ADNOMINÁLNÍ DATIV; ZÁKLADNÍ ČÍSLOVKY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace některých funkcích dativu ve staroslověnině, konkrétně o absolutním dativu a adnominálním dativu. Uvedeny jsou rovněž tvary základních číslovek a jejich skloňování.

CÍLE LEKCE

Student definuje druhy dativu a umí je vzájemně rozlišit. Vyjmenuje deklinační základních číslovek a chápe jejich významy.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, dativ, číslovky

10.1 Absolutní dativ

Konstrukce absolutního dativu ve staroslověnině je nápodobou řeckého absolutního dativu a latinského absolutního ablativu. Vazbou dativu absolutního rozumíme polovětnou konstrukci dativu substantiva nebo zájmena s kongruujícím participiem, sloužící k vyjádření časové nebo jiné podřadné závislosti daného děje na vlastním jádru řídicí věty. Činitel vedlejšího děje je v takovém případě vyjádřen dativem, vlastní vedlejší děj participiem, opět v dativu, který se v čísle a v rodě musí shodovat s dativem substantiva nebo zájmena. Přitom užití participium prézenta aktiva vyjadřuje současnost, participium préterita předčasnost vzhledem k ději vyjádřenému určitým slovesem. Například:

izdivošju že emu vsě, bystě gladъ krěpkъkъ na straně toi "když pak prohýřil vše, nastal veliký hlad v oné krajině.

ešte glagološtu emu, pridō glagološte "když ještě mluvil, přišli a říkali"

KONTROLNÍ OTÁZKA 43

Proč se absolutní dativ nazývá "absolutní"?

10.2 Adnominální dativ

Adnominální dativ

Adnominální dativ je dativ u substantiv, jedná se o dativ přívlastkový, např. *chramъ molitvě* "dům modlitby", *solъ zemi* "sůl země", *bratrъ mi* "můj bratr".

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přeložte pomocí přívlastňovacího dativu: *můj otrok, víra země, syn boha.*

10.3 Základní číslovky

ѦДИНЪ, -А, -О	jeden	СЕДМЪ ДЕСАТЬ	sedmdesát
ДЪВА, f.n. ДЪВѢ	dva	ОСМЪ ДЕСАТЬ	osmdesát
ТРЫѦ/ИѦ, f.n. ТРИ	tři	ДЕВАТЬ ДЕСАТЬ	devadesát
ЧЕТЫРЕ, f.n. ЧЕТЫРИ	čtyři	СЪТО	sto
ПАТЬ	pět	ДЪВѢ СЪТѢ	dvě stě
ШЕСТЬ	šest	ТРИ СЪТА	tři sta
СЕДМЪ	sedm	ЧЕТЫРИ СЪТА	čtyři sta
ОСМЪ	osm	ПАТЬ СЪТЪ	pět set
ДЕВАТЬ	devět	ШЕСТЬ СЪТЪ	šest set
ДЕСАТЬ	deset	СЕДМЪ СЪТЪ	sedm set
ѦДИНЪ НА ДЕСАТЕ	jedenáct	ОСМЪ СЪТЪ	osm set
ДЪВА НА ДЕСАТЕ	dvanáct	ДЕВАТЬ СЪТЪ	devět set

ДЪВА ДЕСАТИ	dvacet	ТЫСЯЩИ П. ТЫСАЩИ	tisíc
ТРИ ДЕСАТЕ		ДВѢ ТЫСЯЩИ	dva tisíce
п. ТРИ ДЕСАТИ	třicet	ТРИ ТЫСЯЩА	tři tisíce
ЧЕТЫРЕ ДЕСАТЕ		ЧЕТЫРЕ ТЫСЯЩА	čtyři tisíce
п. ЧЕТЫРИ ДЕСАТИ	čtyřicet	ПАТЬ ТЫСЯЩЬ	pět tisíc
ПАТЬ ДЕСАТЬ	padesát	ТЬМА	deset tisíc n. nesčíslné
ШЕСТЬ ДЕСАТЬ	šedesát		množství

Skloňování číslovek:

jedinъ, -a, -o; dъva jako тъ ; zbytek číslovek jako i-kmeny; съto jako лѣto, тьсошти jako раbyни

KONTROLNÍ OTÁZKA 44

Jaký je rozdíl mezi skloňováním staroslověnských a českých číslovek?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte číslovky 2, 12, 5, 18, 32, 89 a skloňujte je.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

сѢБЪРАВѢ ЖЕ СѢБОРЪ ЦѢСАРЬ ПРИЗѢВА КОНСТАНТИНА ФІЛОСОФА И СѢТВОРИ И СЛЫШАТИ РѢЧЬ И РЕЧЕ: ВѢМЪ ТА ТРОУДНА СЖЩА ФІЛОСОФЕ, НЪ ПОТРЕБѢ КСТЪ ТЕБѢ ТАМО ИТИ. СЕѢ БО РѢЧИ НЕ МОЖЕТЪ ИНЪ НИКЪТОЖЕ ИСПРАВИТИ ТАКОЖЕ ТЫ. ОТѢВѢЩА ЖЕ ФІЛОСОФЪ: И ТРОУДНЪ СЫ И БОЛНЪ ТѢЛЕСМЪ СЪ РАДОСТЫЖ ИДЖ ТАМО, АЩЕ ИМѢЖТЪ БОУКЪВИ ВЪ ЯЗЫКЪ СВОИ. ГЛАГОЛА ЖЕ ЦѢСАРЬ КЪ НИМОУ: ДѢДЪ МОИ И ОТЬЦЬ И ИНИ МЪНОСИ ИСКАВЪШЕ ТОГО НЕ СЖТЪ ТОГО ОБРѢЛИ. ТО ТАКО

азъ можъ то обрѣсти ? философъ же рече: то кѣто можетъ на
водѣхъ вездѣхъ написати, и еретическо има обрѣсти ? отвѣща юмоу
пакы цѣсарь и съ бардоуж, оукмь своимь: аще ты хоцеша, то
можетъ то тебѣ богъ дати, иже дактъ всѣмъ просащиимъ бе
сжмьнѣныа и отвръзактѣ тлькжщиимъ.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byly probrány dvě funkce staroslověnského dativu: dativ absolutní a dativ adnominální. Rovněž byl uveden přehled základních číslovek.

11 SLOŽENÁ ADJEKTIVA, JEJICH SKLOŇOVÁNÍ

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvoření a významu složených adjektiv a rozdílu mezi adjektivy jmennými a složenými. Uvedeno je rovněž skloňování těchto adjektiv. Lekce rovněž podává výklad o stupňování adjektiv.

CÍLE LEKCE

Student definuje pojem složené adjektivum a umí ho vytvořit. Vyjmenuje deklinační tvary tvrdých a měkkých adjektiv a chápe jejich významy. Umí stupňovat adjektiva a dokáže tyto tvary použít.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, složená adjektiva, stupňování, komparativ, superlativ

11.1 Složená adjektiva

Ve slovanských jazycích máme vedle jmenných tvarů adjektiv také tvary složené. Ty vznikly spojením tvarů jmenných s příslušnými tvary zájmena *jь, *ja, *je. Spojování adjektiv se zájmenem má význam jakéhosi členu, konkrétnosti, tedy *dobrъ rabъ* "dobrý otrok", *dobrъjъ rabъ* "(ten) dobrý otrok".

Složená adjektiva se skloňují tak, že se skloňuje část jmenná a část zájmenná zvlášť. Protože jmenná adjektiva jsou tvrdá a měkká, odpovídá tomu i dvojí druh skloňování. Podle tohoto skloňování se skloňují i složená participia.

11.2 Skloňování složených adjektiv

Vzor tvrdý

	Sg. (m., f., n.)	Pl. (m., f., n.)	Du. (m., f., n.)
N.	ДОБРЪИИ, -АІА, -ОЮ	ДОБРІИ, -ЪІА, -АІА	ДОБРАІА, -ЪИ, -ЪИ

G.	ДОБРАЮГО, -ѸѸ, = m.	ДОБРЪИХЪ	ДОБРОЮ
D.	ДОБРОУЮМОУ, -Ѹи, = m.	ДОБРЪИМЪ	ДОБРЪИМА
A.	ДОБРЪИ, -ѸѸ, = N.	ДОБРЪИѸ, -ѸѸ, = N.	= N.
Lok.	ДОБРЪЕМЪ, -Ѹи, = m.	ДОБРЪИХЪ	= G.
Instr.	ДОБРЪИМЪ, -оѸ, = m.	ДОБРЪИМИ	= D.

Vzor měkký

N.	пѸши, -ѸѸ, -еѸ	пѸшии, -ѸѸ, -ѸѸ	пѸшаѸѸ, -и, -и
G.	пѸшаюго, -ѸѸ, = m.	пѸшиихъ	пѸшою
D.	пѸшоуюмоу, -и, = m.	пѸшиимъ	пѸшиима
A.	пѸши, -ѸѸ, = N.	пѸшаѸѸ, -ѸѸ, = N.	= N.
Lok.	пѸшиимъ, -и, = m.	пѸшиихъ	= G.
Instr.	пѸшиимъ, -еѸ, = m.	пѸшиими	= D.

KONTROLNÍ OTÁZKA 45

Jaký je rozdíl mezi adjektivy složenými a jmennými z hlediska významu?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte a skloňujte složené tvary adjektiv vytvořené od tvarů: *slěpъ, novъ, vysokъ*.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci bylo probráno tvoření a význam složených adjektiv ve staroslověnštině. Bylo uvedeno skloňovací vzory pro tvrdou a měkkou deklinaci.

12 STUPŇOVÁNÍ ADJEKTIV

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

V této lekci je probráno tvoření komparativu a superlativu adjektiv a uvedeno jejich skloňování.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat komparativ a superlativ. Dokáže je vytvořit a chápe použití jejich tvarů.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

adjektiva, komparativ, superlativ, skloňování

12.1 Komparativ

Komparativ se tvoří dvojím způsobem, buď způsobem kratším nebo delším.

Kratší tvoření záleží v tom, že se k základu adjektiva připojuje v nominativu singuláru maskulina *-jbyb*, feminina *-jbyši*, neutra *-je*, přičemž se měkčí předcházející souhláska, např. *dragb* - *dražbyb*, *dražbyši*, *draže*. Kratší tvary bývají v takových případech, kde schází pozitiv od téhož základu, např. *bolbyb*, *bolbyši*, *bole* "větší", *veštbyb*, *veštbyši*, *vešte* "větší", *mbynyb*, *mbynyši*, *mbyne* "menší"; dále u adjektiv zakončených na sufix *-byb*, *-obyb*, *-byb*, přičemž se komparativ tvoří od zkráceného základu, např. *sladbyb* - *sladžbyb*, *sladžbyši*, *sladžde* "sladší", *širokb* - *širyb*, *širyši*, *šyre* "širší".

Delší tvoření se děje tak, že se k základu adjektiva připojuje v nominativu singuláru maskulina *-ěyb*, feminina *-ěybši*, neutra *-ěje*, např. *starb* - *starěyb*, *starěybši*, *starěje*, přičemž se opět měkčí předcházející samohláska. Delší tvary jsou obvyklejší.

12.1.1 SKLOŇOVÁNÍ KOMPARATIVU

Skloňování je jak jmenné, tak složené.

Vzory:

	Sg. (m., f., n.)	Pl. (m., f., n.)	Du. (m., f., n.)
N.	болѣи, болѣши, болѣ	болѣш-ѣ, -ѣ, -ѣ	болѣш-ѣ, -и, -и
G.	болѣш-ѣ, -ѣ, = m.	болѣшь	болѣшоу
D.	болѣш-оу, -и, = m.	болѣш-ѣмъ, -ѣмъ, = m.	болѣшема
A.	болѣи, болѣшѣ, = N.	болѣш-ѣ, -ѣ, = N.	= N.
Lok.	болѣш-и, -и, = m.	болѣш-ихъ, -ѣхъ, = m.	= G.
Instr.	болѣш-ѣмъ, -ѣжъ, = m.	болѣш-и, -ѣми, = m.	= D.
N.	болѣи, болѣш-иѣ, болѣѣ	болѣш-ѣи, -ѣѣ, -ѣѣ	болѣш-ѣѣ, -иѣ, -иѣ
G.	болѣш-ѣѣго, -ѣѣ, = m.	болѣшиихъ	болѣшоуѣ
D.	болѣш-ѣѣмоу, -иѣ, = m.	болѣшиимъ	болѣшиима
A.	болѣи, болѣш-ѣѣ, = N.	болѣш-ѣѣ, -ѣѣ, = N.	= N.
Lok.	болѣш-ѣѣмъ, -иѣ, = m.	болѣшиихъ	= G.
Instr.	болѣш-ѣѣмъ, -ѣжъ, = m.	болѣшиими	= D.

Srovnání se vyjadřuje pomocí částice *neže*, případně srovnávacím genitivem, např. *sladžьь medu "sladší, než med"*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 46

Jaký je rozdíl ve tvoření komparativu ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte komparativ od adjektiv: *slěpъ, novъ, vysokъ*.

12.2 Superlativ

Jako superlativ používala staroslověnština komparativ s genitivem srovnávané věci, např. *всѣхъ тьньѣ* "ze všech nejmenší"; dále předpony *naji-* před komparativem, např. *naipače* "nejvíce". Užívá se též prefixu *prě-*, např. *prěvelikъ*, případně adverbia *dzělo* s pozitivem adjektiva, např. *dzělo ljutyjъ* "velmi zlý, nejhorší".

KONTROLNÍ OTÁZKA 47

Jaký je rozdíl ve tvoření superlativu ve staroslověnštině a v češtině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte superlativ od adjektiv: *slěpъ*, *novъ*, *высокъ*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

възвесели сѧ цѣсарь и бога прослави сѧ своими съвѣтъникы, и посла и сѧ дары мѣногы напѣсавъ растиславоу епѣстолѣж сицевж: богъ иже велитъ всѣкомоу да би въ разоумѣ истиньнѣи пришълъ и наибольшѣи си чинъ сътѣжалъ, видѣвъ вѣрж твож и подвигъ, сътвори и нынѣ, въ наша лѣта, гавль боукѣви въ вашъ ѡзыкѣ к гоже не бѣ испрва было, нѣ тѣкѣмоу въ прѣваа лѣта, да и вы причтете сѧ великѣихъ ѡзыцѣхъ, иже славатъ бога своимъ ѡзыкомъ. и то ти послахоумъ того, кмоу же ѡ богъ гави, мжжа чѣстива и благовѣрна, кѣнижѣна сѣло и фѣлософа.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci bylo probráno tvoření složených adjektiv a jejich význam. Bylo uvedeno jejich skloňování měkké a tvrdé. Dále byl vysvětlen princip tvoření komparativu a jeho skloňování a také způsob tvoření superlativu.

13 SKLOŇOVÁNÍ SLOŽENÝCH PARTICIPIÍ

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvoření a významu složených participií a rozdílu mezi participií jmennými a složenými. Uvedeno je rovněž skloňování těchto participií.

CÍLE LEKCE

Student definuje pojem složené participium a umí ho vytvořit. Vyjmenuje deklinační tvary participií a chápe jejich významy.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pád, číslo, složená participia, deklinace

13.1 Složená participia

Vedle jmenných tvarů participií, které se skloňují jako *o*-kmeny maskulina a neutra a *a*-kmeny feminina, máme ve staroslověnštině také tvary složené. Ty vznikly spojením tvarů jmenných s příslušnými tvary zájmena **jb*, **ja*, **je*.

Složená participia se skloňují tak, že se skloňuje část jmenná a část zájmenná zvlášť.

KONTROLNÍ OTÁZKA 48

Jaký je významový rozdíl mezi participií jmennými a složenými?

13.2 Skloňování participií

Vzor pro participia præsenta (aktiva, pasiva)

Vzor: несѣи, несѣшиа, несѣшеє nesoucí

	Sg. (m., f., n.)			Pl. (m., f., n.)			Du. (m., f., n.)		
N.	несѣи	несѣшиа	-єє	несѣши	-ѣѣ	-ѣѣ	несѣши-ѣѣ	-ии	-ии
G.	несѣши-ѣѣго	-ѣѣ	= m.		-иихѣ			-оую	
D.	-оуѣмоу	-ии	= m.		-иимѣ			-иима	
A.	-ѣи	-ѣѣ	= N.	-ѣѣ	-ѣѣ	= N.		= N.	
Lok.	-иимѣ	-ии	= m.		-иихѣ			= G.	
Instr.	-иимѣ	-єѣ	= m.		-иими			= D.	

KONTROLNÍ OTÁZKA 49

Jak lze nejvhodněji přeložit staroslověnské participium præsenta aktiva do češtiny?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte složená participia præsenta aktiva pro slovesa: *vesti*, *glagolati*, *prostiti*, *bъrati*.

Vzor pro participia präterita

Vzor: рекѣи, рекѣшиа, рекѣшеє pravivší

	Sg. (m., f., n.)			Pl. (m., f., n.)			Du. (m., f., n.)		
N.	рекѣи	рекѣшиа	-єє	рекѣши	-ѣѣ	-ѣѣ	рекѣши-ѣѣ	-ии	-ии
G.	рекѣши-ѣѣго	-ѣѣ	= m.		-иихѣ			-оую	
D.	-оуѣмоу	-ии	= m.		-иимѣ			-иима	
A.	-ѣи	-ѣѣ	= N.	-ѣѣ	-ѣѣ	= N.		= N.	

Lok. -имь -ии = m. -ихъ = G.

Instr. -имь -ѣѣ = m. -ими = D.

KONTROLNÍ OTÁZKA 50

Jak lze nejhodněji přeložit staroslověnské participium préterita aktiva do češtiny?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte složená participia prézenta aktiva pro slovesa: *vesti, glagolati, prositi, býrati*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozeberte ukázkou z Života Konstantinova s ohledem na probrané učivo v předchozích lekcích.

и се, прїими даръ больши и чьстьнѣиши паче всько злата и сребра и каменя драгакго и богатства прѣходѣцакго. подвигни сѧ съ ѿмь спѣшно оутвѣрдити рѣчь и всѣмь срьдцемь възискати бога, и обыцакго съпасеня не отърини, нъ всьѧ подвигни не лѣнити сѧ, нъ ѡти сѧ по истиньнѣи пѣть, да и ты, приведъ ѡ подвигомь твоимь въ бѣдѣи, за всьѧ ты доуша хотѣша вѣровати въ хрїста, бога нашего, отъ нынѣ и до коньчинъ, памать своѣѧ оставляѧ прочимъ подобно великоуѣмоу константїноу.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci bylo probráno tvoření složených participií a jejich význam. Bylo uvedeno jejich skloňování.

ODPOVĚDI

Kontrolní otázka 1: Staroslověnština je jihoslovanský jazyk bulharsko-makedonského základu. Její vznik je spjat s příchodem Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu. Je to nejstarší spisovný slovanský jazyk, který zachycuje pozdní fázi praslovanštiny.

Kontrolní otázka 2: Například zachovávání jerů a nosovek, rozdíl mezi tvrdým y a měkkým i, zachovávání duálu, aoristu, imperfekta. Nová čeština tyto znaky ztratila.

Kontrolní otázka 3: Ve staroslověnštině jsou substantiva primárně rozdělena podle kmenotvorného principu. V češtině je to podle rodu a zakončení, maskulina se pak dělí podle životnosti.

Kontrolní otázka 4: Palatalizace jsou praslovanské, nastávaly před předními vokály. Projevují se v některých pádech, např. Vsg, Npl, Lpl. V češtině je máme zachovány např. u substantiv *bůh, člověk (bože, člověče)*.

Kontrolní otázka 5: Vzor *město*.

Kontrolní otázka 6: Jsou to rozdíly v koncovkách. V češtině je navíc prejetovaný tvar 3. osoby plurálu.

Kontrolní otázka 7: Holý přítomný kmen v češtině máme ve 3. osobě singuláru. Ve staroslověnštině musíme odtrhnout koncovku. Infinitivní kmen poznáme v obou jazycích stejně - odtrhnutím infinitivní koncovky.

Kontrolní otázka 8: *beru - brát*

Kontrolní otázka 9: Feminina *a*-kmeny jsou dnes pod vzorem *žena*, maskulina přejetím jiných koncovek vytvořila samostatný vzor *předseda*.

Kontrolní otázka 10: Například adjektiva *rád, mlád, stár*. Deklinace zanikla, dochovány jsou většinou nominativy, případně akuzativy.

Kontrolní otázka 11: Rozdíly v koncovkách v české deklinaci jsou jednak v důsledku pozdějších hláskových změn, jednak v důsledku přejetí jiných koncovek v souvislosti s nástupem rozlišení maskulin kategorií životnosti.

Kontrolní otázka 12: Tato substantiva v češtině nevytvářejí samostatnou deklinaci.

Kontrolní otázka 13: Česká substantiva jsou buď ve vzoru *moře* nebo *stavení*.

Kontrolní otázka 14: V češtině je druhá třída rozšířena o slovesa typu *začít*.

Kontrolní otázka 15: Rozdíly jsou například v koncovkách v důsledku pozdějších hláskových změn v češtině.

Kontrolní otázka 16: V češtině máme u vzoru *růže* jiné koncovky, např. Gpl *růží*. Původní koncovka (dnes nulová) je zachována u substantiv typu *ulice*.

Kontrolní otázka 17: V češtině nemají jmenná adjektiva zachovanou deklinaci, zbyl většinou jen nominativ.

Kontrolní otázka 18: Většinou podle vzoru *pán*.

Kontrolní otázka 19: V češtině je nápadná atematická koncovka *-m* v 1. osobě singuláru.

Kontrolní otázka 20: Mimo sufix *-s-* který podléhá pravidlu *RUKI* je to také zdložený stupeň ablautu v kořeni.

Kontrolní otázka 21: Gsg *hrad-u*, Isg *hrad-em*, Lsg *pán-ovi*, Npl *pán-ové*.

Kontrolní otázka 22: Jako jediná substantiva v češtině mají v deklinaci kmenotvorný sufix.

Kontrolní otázka 23: Jsou to především rozdíly v koncovkách.

Kontrolní otázka 24: Atematická slovesa tvoří pouze aorist sigmatický starší, tematická mohou tvořit všechny tři aoristy.

Kontrolní otázka 25: K původním *o*-kmenům vzoru *město*.

Kontrolní otázka 26: Imperfektové tvary jsou vždy delší v důsledku rozšířeného kmene.

Kontrolní otázka 27: Mimo rozdílné koncovky je to v češtině především absence jednoduchého imperativu pro 3. osobu singuláru.

Kontrolní otázka 28: Po dotvoření tvarů přešly ke vzoru *žena*.

Kontrolní otázka 29: Po kontrakci v 10. století vznikly zcela nové koncovky a tak vznikla česká adjektivní deklinace.

Kontrolní otázka 30: Kromě rozdílných koncovek v důsledku pozdějších hláskových změn má čeština prejotovaný tvar zájmena 1. osoby singuláru.

Kontrolní otázka 31: Aorist vyjadřoval jednorázový děj v minulosti, imperfektum neukončený nebo doprovodný děj, perfektum pak většinou výsledek děje v přítomnosti.

Kontrolní otázka 32: Plusquamperfektum vyjadřuje děj předčasný před jiným dějem minulým.

Kontrolní otázka 33: V češtině byly původní kondicionálové tvary slovesa *být* nahrazeny tvary původně aoristovými.

Kontrolní otázka 34: Dokonavá slovesa vyjadřují futurum přítomnými tvary. Futurum nedokonavých sloves nebylo ve staroslověnštině ustáleno formou. V češtině máme tvar futura slovesa *být* a infinitiv významového slovesa.

Kontrolní otázka 35: Supinum bylo nahrazeno infinitivem, původní genitivní vazba pak vazbou akuzativní.

Kontrolní otázka 36: Většinou ke vzoru *píseň*.

Kontrolní otázka 37: Mimo provedené hláskové změny je to především rozšíření Nsg maskulina o sufix *-n*.

Kontrolní otázka 38: Zájmeno *sb* označuje předmět bližší k mluvčímu.

Kontrolní otázka 39: Staroslověnské participium má deklinaci, zatímco český přechodník je ustrnulým tvarem.

Kontrolní otázka 40: Ve staroslověnštině pomocí participií préterita aktiva nebo plusquamperfektem. V češtině většinou kontextem s pomocí časových spojek nebo adverbii.

Kontrolní otázka 41: Jsou to původní participia prézenta pasiva, ovšem adjektivizovaná. Dnes je jejich původní význam zastřeno.

Kontrolní otázka 42: Ke tvoření opisného pasiva.

Kontrolní otázka 43: Protože dativní vazba není ničím řízena, je nezávislá, absolutní.

Kontrolní otázka 44: U číslovek 11-19 a číslovek 20, 30...90 je to například skloňování podle vzoru *kost* v důsledku splynutí původně samostatných tvarů.

Kontrolní otázka 45: Složená adjektiva díky spojení s určitým zájmenem vyjadřují určitost, jmenná obecnost.

Kontrolní otázka 46: Komparativ českých adjektiv se, kromě nepravidelností, tvoří sufixy *-ší, -ejší, -í*.

Kontrolní otázka 47: Superlativ se v češtině tvoří z komparativu prefixem *nej-*.

Kontrolní otázka 48: Podobný, jako u adjektiv z hlediska konkrétnosti a obecnosti.

Kontrolní otázka 49: Adjektivem procesuálním nebo vedlejší větou.

Kontrolní otázka 50: Vedlejší větou.

LITERATURA

Bartoň, J. *Klasická staroslověnština (učebnice s čítankou)*. KLP, Praha 2017

Kurz, J. *Učebnice jazyka staroslověnského*. SPN, Praha 1969.

Weingart, M. *Rukověť jazyka staroslověnského*. Praha 1937.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Předložený učební text seznamuje studenty se základními jevy staroslověnštiny jakožto nejstaršího spisovného slovanského jazyka. Důraz je kladen především na morfologii, která je pro poznání vývoje slovanských jazyků nejvíce důležitá. Rozsah učebního textu neumožnil výklad staroslověnské syntaxe a slovní zásoby. Tyto pasáže najde zájemce v některém ze standardních kompendií uvedených v seznamu literatury.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebrání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Staroslověnština a slavistika**

Autor: **Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 882

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.